

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Sille Tohver

**VÕIMALIKUD TAKISTUSED
HOOLDUSPERE TEENUSE PAKKUMISEL
PRAKTISEERIVATE HOOLDUSPEREDE
NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: Valter Parve, MA

Pärnu 2018

Soovitan suunata kaitsmisele

(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “.....“..... a.

TÜ Pärnu kolledži sotsiaaltöö korralduse osakonna juhataja Anne Rähn

.....

(osakonna juhataja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade hooldusperes elamisest	6
1.1. Hooldusperre saabuva lapse arengu eripärad	6
1.2. Laste kiindumushäire teooria tundmise vajalikkus kasvatamisel	7
1.3. Asendushoolduse korraldamine Eestis	11
1.4. Asendushooldusteenuse pakkumine hooldusperes	16
2. Lapse hooldamine perekonnas	21
2.1. Uurimistöö metoodika, valim ja korraldus	21
2.2. Uuringu tulemused ja analüüs	23
2.2.1. Hooldusperede üldandmed ja ettevalmistus	23
2.2.2. Perede motivatsioon, praktika ja tulevikuvaated	26
2.2.3. Hooldusperede ootused kohalikule omavalitusele ja kodanikuühendustele	30
2.2.4. Hooldusperedele mõeldud tugiteenused ja nende puudused	34
2.2.5. Rahulolu uuenenud sotsiaalhoolekande seadusega	36
2.2.6. Hooldusperede vähenemise põhjustest ja soovitud arvukuse kasvuks	37
2.2.7. Eksperthinnangud Eesti hooldusperedes toimuva kohta	40
2.3. Järeldused ja ettepanekud	44
Kokkuvõte	48
Lisad	54
Lisa 1. Intervjuu küsimustik	54
Lisa 2. Küsimustik eksperdile	56
Summary	57

SISSEJUHATUS

Perekond on püha. Sinna kuulumist ja peretunde tajumist on inimene tähtsustanud läbi sajandite. Perekonda on mõistatud erinevalt, aga just perekonnast, kuhu inimene sünnib ning kus ka kasvab, on olulisel määral sõltunud see, kelleks ta saab, kes teda elus toetab, millised on tema arusaamad kohustustest ning õigustest. Igapäevaelu rutiinis võib inimene unustada, kui võrd tähtis on perekond, mida see igale pereliikmele pakub ja mida igapäevast nõuab, et kodus valitseks harmooniline õhkkond. Kui pere ei oska luua lapsele kasvamiseks head keskkonda või on pere mõnikord silmitsi seismas elu keerdkäikudega, vajavad lapsed teatud ajaks asendushooldusteenust. Hoolduspere on üks võimalikest parimatest variantidest, kui laps ei saa ühel või teisel põhjusel oma bioloogilise pere juures kasvada.

Tervise Arengu Instituudi andmetel oli Eestis 2012. aastal perekonnas hooldamisel 254 last - see on kõigest viiendik, võrreldes asenduskodus elavate lastega. 2016. aasta lõpu seisuga oli hooldusperedes vaid 191 last (Sotsiaalministeerium, 2017). Eestis on hooldusperede arvu pidev vähenemine kujunenud probleemiks, millest lähtuvalt võib eeldada, et nii hooldusperedel kui ka hoolduspereks soovijatel on teatud põhjused, mis pärsivad võõra lapse kasvatada võtmist.

Euroopa Liidus ning ka Eestis on panustatud asenduskodude olukorra parendamisse peremajade ehitusega, arvestamata sisuliselt sellega, et asutus jääb asutuseks, kus suur osa kasvatajatest käib vahetustega tööl ning ka personal muutub. Teenusele kuluvate rahaliste vahendite võrdluses on asutuses hooldamine hooldusperega võrreldes kordi kallim. Peale eelnimetatu näeb laps hooldusperes tõelist peremudelit ning kogeb reaalsust juba peres kasvades, mitte alles sealt välja kolides. Hoolimata perekonnas hooldamise paljudest eelistest, väheneb teenuse kättesaadavus ning vähe on sealjuures uuritud ka põhjusi, miks hoolduspere teenuse pakujate arv kahaneb.

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada hooldusperede raskused asendushooldusteenuse pakkumisel ning võimalused teenuse pakkumise meeldivamaks muutmiseks uutele võimalikele hooldusperedele. Vastavalt saadud tulemustele tehakse ettepanekuid Sotsiaalkindlustusametile teenuse parendamiseks Eestis.

Uurimuse kaudu leitakse vastused allolevatele uurimisküsimustele.

- Mis motiveerib olema hoolduspere?
- Kuivõrd on hoolduspered rahul Eesti hooldussüsteemiga?
- Millised muutused teeksid hoolduspereks olemise meeldivamaks uutele peredele?

Eesmärgi saavutamiseks on tõstatatud järgmised uurimisülesanded:

- anda teoreetiline ülevaade asendushoolduse seadusandlikust regulatsioonist hooldusperedele ning kiindumushäire mõjust lapse kasvatamisel;
- planeerida uurimus hooldusperedes esinevate raskuste välja selgitamiseks ja koostada valim kogemustega hooldusperede seast;
- viia läbi uurimus ning teha tulemuste põhjal järeldusi ja ettepanekuid teenuse pakkujate heaolu tõstmiseks.

Töö koosneb kahest osast. Esimeses osas antakse ülevaade kiindumushäire teooriast ning selle mõjust hooldusele. Asendushooldust reguleeriv seadusandlik pool on samuti fookuses ja siin antakse ülevaade kehtivatest seadustest, nõuetest asendushooldusteenusele jms. Samuti käsitletakse hooldusperede vajadusi ja olemust. Töös käsitletakse tavapere mõiste all perekonda, kus kasvavad bioloogilised lapsed. Kasuvanematena/hooldusvanematena on töös kõne all vanemad, kes ei kasvata oma bioloogilisi lapsi.

Teine osa tööst keskendub läbi viidud uuringu lahti mõtestamisele ning otsib vastuseid uuritud valdkonnas tõstatatud küsimustele. Tehakse järeldusi uuringust ning ettepanekuid perekonnas hooldamise teenuse pakkuja meeldivamaks muutmiseks.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE HOOLDUSPERES ELAMISEST

1.1. Hooldusperre saabuva lapse arengu eripärad

Inimese aju on üks keerulisemaid süsteeme looduses. Lapse sündides hakkab aju arenema. Närvirakkude vahel hakkavad moodustuma ühendused, kuid neid ühendusi peab pidevalt kasutama, et nad muutuksid püsivateks. Kui neid võrgustikke ei stimuleerita õigeaegselt, siis võib juhtuda, et teatud ühendusi ei ole võimalik enam hiljem kujundada. Uuendamise võimalused on limiteeritud vastuvõtlikus ajajärgus. Kriitiliste etappide teooria kohaselt on iga ühenduse loomiseks oma aeg ning kui see aeg mööda lasta, siis hiljem neid ühendusi enam luua pole võimalik. Lapsed, kelle närviühendusi pole õigeaegselt stimuleeritud, ei pruugi kunagi saada nendeks inimesteks, kelleks nad soodsamates tingimustes kasvades oleks võinud saada. Halvasti mõjub lisaks ka see, kui lapsi pole hästi koheldud. Positiivne on siiski tõsiasi, et aju säilitab õppimisvõime kogu eluks. (Paloheimo, 2015, lk. 60–65)

Kliiniliste uuringutega on tõestatud, et stressi kogemine varases lapsepõlves mõjutab närvirakkude pidevat ülitundlikkust, mis omakorda võib põhjustada uut stressi, depressiooni ning suurenenud ärevustunnet. Kesknärvisüsteemile keskenduvad ravimid võivad pöörata tagasi varajase eluea stressi neurobioloogilisi tagajärgi. Seetõttu on oluliselt kasulikud laste ja täiskasvanute varajase stressidega seotud häirete ennetamine ja ravimine. (Heim & Nemeroff, 2001, lk 1023) Hooldusele tulevate laste käitumist mõjutavad paljud eelnevad kogemused, mille koosmõjul on lastel tekkinud erinevad käitumisharjumused. Kaasamise teooria hõlbustab hooldajal kergemat juurdepääsu lapse vaimsele sisemaailmale ning sellega võimaldab lapse käitumist mõista ja juhtida.

Hiljutised uuringud näitavad, et vanemate arusaam lapse psühholoogilisest vaatenurgast või vaimsest seisundist on seotud lapse kognitiivse ja sotsiaalse arengu seisukohaga. (Kelly & Salmon, 2014, lk 536)

Aegade algusest on inimestel olnud võime armastust vastu võtta ning seda omakorda edasi anda järgnevatele sugupõlvadele. See bioloogiline süsteem toimib ka praegu, kuid teatud juhtumite puhul võib tõdeda, et see süsteem on tõeliselt rikutud – armastuse jagamine on peatunud. (Paloheimo, 2015, lk 58–59) Laps võib saada negatiivse kogemuse juba enne sündi, alles üsas olles, kui ema tarvitab alkoholi või narkootikume. Negatiivse kiindumuse protsess võib käivituda kohe peale lapse sündi. Üks raskemaid kiindumushäire vorme on see, kui laps kogeb kohe peale sündi hüljatust ja kiindumusobjekti puudumist. (Ziegler, 2012) Kui laps puutub kokku vaid juhuslike kontaktidega, on tal tulevikus väga raske õppida looma seoseid, nt põhjus-tagajärg vahel. Kiindumushäirega last perre kasvama võttes ei ole asjakohane loota, et muutused toimuvad kiiresti. Sellise lapsega töötamine on pikaajaline mõjutamine, kuid sellegipoolest ei pruugi tulemuseks olla nõ tavalapse tase.

1.2. Laste kiindumushäire teooria tundmise vajalikkus kasvatamisel

Lapsel on kohe sündimise järel täielik sõltuvus oma lähedal olevast täiskasvanust, kes teda ühel või teisel viisil mõjutab. On täiskasvanuid, kelle oskus armastada võib olla puudulik. Erinevate uuringute tulemused on näidanud, et lapsi mõjutades on üllatavalt palju rakendatud vägivalda, viha ning halvaks panu. See pole sõltunud otseselt lapsest ega tema kasvatamise eesmärgist. (Paloheimo, 2015, lk. 42) Lapsed ei vali endale vanemaid, kuid neil on oskus kohaneda olukorraga, vaatamata isegi positiivse mõju puudumisele. Vanemliku hooleta laste kasvatamisel asendushoolduses ei saa puudutamata jätta kiindumusteooriat. Selle teooria töötas välja John Bowlby (viidatud Siplane, 2006, lk 21, vahendusel) aastal 1950, lähtudes toimuvast II maailmasõja ajal ja oma tähelepanekutest. Peale ümberkorralduste tegemist laste hoolekandes märgati, et kui lastega tegelesid kindlad kasvatajad, siis lastel ilmnesisid tugevad omamise ning klammerdumise tunded kasvatajate suhtes. Lapsed püüdsid saada rohkem isiklikku tähelepanu. (Freud ja

Burlingham, viidatud Siplane, 2006, lk 21, vahendusel) Reaktsioonimudeleid uuris oma töös ka Mary Ainsworth (viidatud Rygaard, 2014, lk 16–17, vahendusel) praktilise tegevuse käigus. Ta jälgis ema ja lapse reaktsiooni ning käitumist. Uurimuse tulemusena täheldati nelja käitumismudelit: turvaline/autonoomne, vältiv, ambivalentne ja kaootiline kiindumussuhe. Järeldati, et ainult turvaline/autonoomne kiindumus võimaldas lapsel avastada ümbrust ning leida endale tegevust. Teiste käitumismustrite puhul nõudis turvalise seisundi taastamine lapselt nii palju sisemist ressurssi, et ümbruse avastamine ning tegevuse leidmine jäid tagaplaanile. Eeltoodust võib järeldada, et lapse arenguks on vajalik turvaline suhe, millest edasi saab areneda õppimine ja avastamine. (Ainsworth, viidatud Rygaard, 2014, lk 16–17, vahendusel) Teadlaste hinnangul võib laps enne 3aastaseks saamist kiinduda 4-5 inimesse ning jagatud kiindumus ei muuda teda halvemaks täiskasvanuna. Pigem võib probleemiks kujuneda kiindumusobjektist eemal oldud aeg. (Rygaard, 2014, lk 23) Kui laps liigub ühe inimese juurest uute juurde, ei teki tal turvalist tunnet ning ta on pidevalt ärevuses uue ümbruse ja võõraste inimeste pärast.

Hooldusvanema jaoks on tähtis ennast kurssi viia kiindumushäire aspektiga. Kui ta pole kursis lapse käitumishäire põhjustega, siis võib hooldaja hakata ennast süüdistama, et ta ei oska hoolealuse teatud käitumisele reageerida. Hooldusvanem võib selles situatsioonis ise läbi põleda ega suuda ka lapsele tagada vajalikku ja soodsat kasvukeskkonda. Laps võib tunda jälle tõrjutust ning eemale tõukamist. (Rygaard, 2014, lk 28) Kui vanemal pole sellealaseid teadmisi ning ta ei saa ka korrektset abi väljastpoolt, siis võib juhtuda, et laps kogeb uut hülgamist.

Looduses võib kohata erinevaid sotsiaalsete sidemete liike. Neuroloogia seisukohalt on üheks sotsiaalseks liigiks vanem oma järglasega. Rasedad naised läbivad drastilisi hormonaalseid muutusi, mis valmistavad neid ette last toitma ja kaitsma. Sünnimuste järkjärguline areng (rasedus, sünnitus, imetamine) stimuleerib närvirakke, mis on seotud edasise arenguga, ning suurendab sotsiaalset tunnustust, motivatsiooni ning vähendab hirmu ja ärevust. (Coria-Avila *et al.*, 2014, lk 173) Varase lapsega kiindumuse kogemus (või pigem selle puudumine) mängib suurt rolli täiskasvanud inimese psühhiaatrilistes probleemides. Psühholoogilisi probleeme on oluliselt lihtsam diagnoosida, kui leida nende põhjusi ja lahendusi (ravi). On ilmne, et inimkonnas on palju psühholoogiliste

häiretega inimesi. Varases lapsepõlves kujunevad välja teatud mustrid, mida saab liigitada turvalisteks või mitteturvalisteks suheteks. (Moriceau & Sullivan, 2005, lk 237) Laps sünnib teatava kompetentsusega, millega ta uurib otsest ümbrust. Tähelepanekute ja tajude käigus püüab ta üles ehitada oma suhet ümbritseva keskkonnaga. Laps tunnetab, kuidas reageeritakse sellele, kui ta nutab, ja teadvustab oma emotsiooni jne (Rygaard, 2014, lk 49). Kui laps on tunda saanud turvalist kiindumussuhet, siis on tal julgust ka edaspidi kergemini kiinduda uutesse inimestesse.

Smyke jt (2012) viisid Rumeenia laste seas läbi uuringu, mille käigus selgus, et kõige paremad võimalused kiindumushäirest parenemiseks on alla 2aastastel lastel, kui nad paigutatakse kasuperre. Asenduskodus elades ei ole kiindumushäire vähenemise võimalused nii head. 4aastastel lastel, kes olid jäänud elama asenduskodusse, ei olnud kiindumushäire probleem vähenenud. Saadi teada, et väga suurt mõju kognitiivsele taastumisele avaldas see aeg, mil laps paigutati perre (tundlikul perioodil) ning tal oli suurem tõenäosus vabaneda varemast traumast. (Smyke *et al.*, 2012, lk 508) Suurt rolli mängib lapse perre saabumisel see, milline on tema eelnev taust. Kas ta on sinna jõudnud kohe pärast sündi või on vahepeal elatud juba asenduskodus/turvakodus või ka bioloogilise vanemaga ning milliste stiimulitega on sealne kasvukeskkond olnud.

Laste psühhiaatrina töötav Perry tõi raamatus (kirjutatud koos M. Szalavitziga 2016) välja juhtumi, kus väike poiss läks hooldusperre 3aastasena. Enne seda oli ta kogu oma senise elu elanud lastekodus, kus ühes suures ruumis oli umbes 60 imikut ning nad kõik olid päevad läbi oma võrevoodites. Ainuke kontakt täiskasvanutega oli päeva jooksul umbes 15 minutit, kui teda söödeti ja mähet vahetati, hooldajad aga vahetusid. Ta oli jäetud ilma lähedusest ja stimulatsioonist, mida laps oma arenguks vajab. Kiindumust polegi sellisel juhul võimalik tekkida. Perre elama asunud ning täiskasvanult individuaalset tähelepanu saanud, hakkas laps tasapisi arenema. Seegi areng oli lünklik ja hüplev ning uusi asju omandas ta pärast sadu kordusi, mitte nagu tavalapsed. Lapse areng oli väga killustunud – osades tegevustes käitus ta nagu 3aastane, kuigi tema bioloogiline vanus oli seitse. Pereema püüdis igas olukorras käituda temaga, nagu lapse areng konkreetses situatsioonis eeldas – mõnel puhul nagu 18kuusega ja teisel hetkel nagu 8aastasega. Pere siiski pöördus psühhiaatri poole, sest pereisa ei saanud abikaasa sellisest muutlikust

käitumisest aru. Mitmed uued probleemid kerkisid esile, sest ema ja isa käitusid lapsega erinevalt. Arusaamatu olukord tekitas pingeid ka vanemate endi vahel (Perry & Szalavitz, 2016, lk 227–229) Mida rohkem on lapsel terveid suhteid, seda suurema tõenäosusega taastub ta mineviku traumast ning on täisealisena võimeline oma eluga edasi minema. Inimlik armastus ja hoolivus on kõige suurem teraapia. (*Ibid.*, lk 239) Kasuvanematel on väga suur mõju lapsele. Nende toimetulek vanemana mõjutab suurel määral lapse arengut: nad peavad toime tulema selliste väljakutsetega, millega tavapere vanem tõenäoliselt silmitsi ei seisa. Kasulapse kasvatamisega seotud väljakutsed võivad viia stressirohkete olukordadeni, kuid lapsevanemad peavad sellega toime tulema. (De Maeyer, Vanderfaeillie, Robberechts, Vanschoonlandt, & Van Holen, 2015, lk 70) Väga tähtis on hooldusvanematel otsida abi, kui nad näevad, et enam ise toime ei tule. Nõustatud ja jõustatud vanem on oluliselt kasulikum lapsele tema arengus ja jõudmisel järgmisele tasemele.

Võib väita, et kõigil lastel, kes paigutatakse hooldusperre, on omad erinevad probleemid suhete loomisel. Nad on saanud vähemal või suuremal määral traumaatilise kogemuse osaliseks väärkohtlemise või perekonnast eraldamise tõttu. Seega võib esmaohtumine lapsega valmistada raskusi mõlemale osapoolle. Laps võib reageerida nii ülevoolava naeratuse kui enesesse tõmbumisega – mõlemad on normaalsed reageeringud - ning neid ei tohi pere võtta isiklikult. Kui laps on esmaohtumisel pigem mureliku olekuga, siis näitab see, et tal on olnud kogemus kiindumuse ja selle kaotusega. Samal ajal annab see märku, et lapsel on olemas kiindumusvõime. (Rygaard, 2014, lk 127–128) Väga positiivne on teada saada, et lapsel on võime kiinduda uude inimesse säilinud, sest sel juhul on lapse edaspidine areng lihtsam.

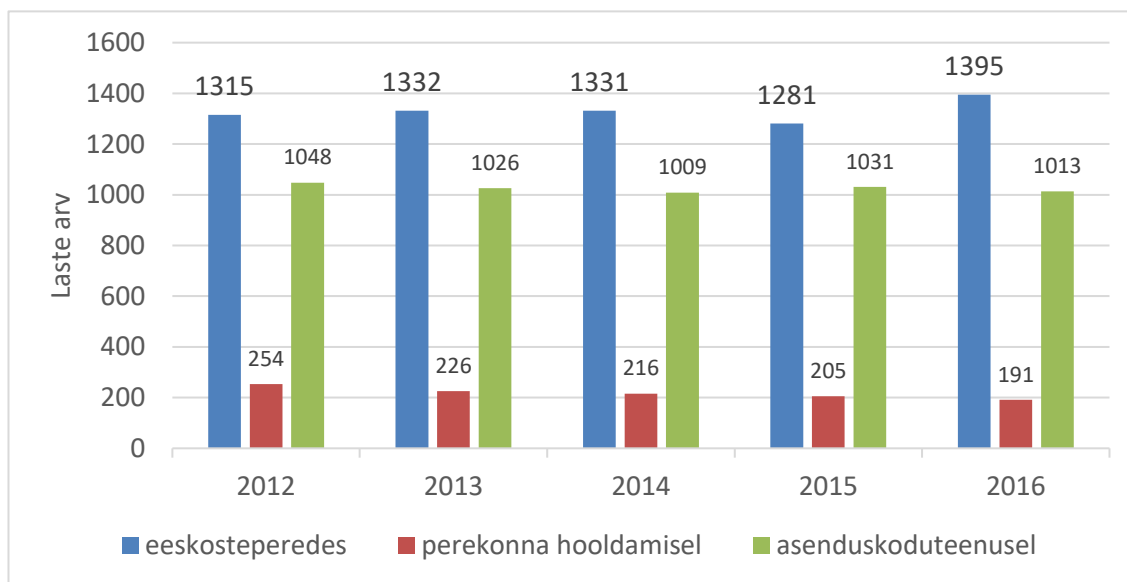
Eelkoolialise lapse puhul on võimalik näha, kas laps on kiindunud uude vanemakujusse. Kiindumuse tekkimata jäämisel on selgelt näha, et teised lapsed arenevad kiiremini. Probleemiks saab lõhe lapse emotsionaalse ja tegeliku vanuse vahel. Lastekollektiivis tunneb selline laps tihti tõrjutust, ta ei oska hoida suhteid, sõprussuhted eakaaslastega on ajutised. Laps oskab küll võluvalt käituda, kuid ebasobiv käituminegi võib endast kiiresti märku anda. Sellise lapse puhul on tähtis tema õpetamine kindlate reeglite abil. Peab aitama tal leida tasakaalu võimete ja nõudmiste vahel. Teadliku suunamisega on võimalik

lapsel õpetada kindlate käitumismustrite ja reeglite kaudu uusi oskusi. Lapsele tuleb võimalikult lihtsalt selgitada tema kiindumushäire olemust ning pärast tunnetest tekkinud emotsioonide mõistmist on tal võimalik sammhaaval vabaneda oma käitumisprobleemidest. (Rygaard, 2014, lk 137–140) Kuigi lapsel ei pruugi tekkida siirast kiindumust, on õige õpetuse kaudu võimalik temast kasvatada ühiskonnas toime tulev inimene.

1.3. Asendushoolduse korraldamine Eestis

Lapsed ei saa sündides valida endale perekonda. Võrreldes täiskasvanutega on lapsel kui nõrgemal poolel õigus seaduse kaitsele. Ideaalis kasvab iga laps oma bioloogilise pere juures, ent elu ei ole enamasti ideaalne. Siin on tähtis tõdeda inimeste instinktiivset tahet ja ka võimet ellu jääda, õppida, areneda ning püüelda ideaali poole.

Eestis on asendushooldusteenusele paigutatud veidi üle 1% laste koguarvust. Aastate 2012–2016 lõikes on see arv püsinud üsna ühesugune, muutunud on vaid paigutused asendushoolduse erinevate vormide vahel. (Sotsiaalministeerium, 2017, lk 1) Järgneval joonisel 1 on visualiseeritud laste paigutamised erinevate asendushoolduse liikide vahel.

Joonis 1 Laste asendushooldusele paigutamise osakaal erinevate arendushooldusvormide lõikes. Sotsiaalministeerium, 2017, lk 1, autori koostatud.

Jooniselt 1 on näha ka eestkosteperede arvu tõusu, kuid puudub statistika selle kohta, kui palju elab peredes bioloogilise sugulussidemeta lapsi eestkostelepingu alusel. On võimalik, et osa hooldusperedest on aja möödudes hakanud lapsele hoopis eestkostjaks.

Lastekaitseseaduse § 24 lõige 1 kirjeldab lapse väärkohtlemise vorme, mis võivad saada aluseks lapse perekonnast eraldamisele. Eelkõige näeb seadus lastekaitstes ette ennetustööd ning ohumärkide tuvastamist laste heaolu tagamisel, samuti võimalusi bioloogilise pere abistamiseks ja suunamiseks, aga äärmisel juhul ka lapse eemaldamist perekonnast. (Lastekaitseseadus, 2014) Äärmiselt tähtis on bioloogilist perekonda aidata ja suunata, sealjuures enne kõike ei tohi unustada last ja lapse heaolu. Ei ole õige eelistada bioloogilist perekonda, jätta arvestamata lapse heaolu.

Eestis puudub statistika selle kohta, kui tõhusalt on tehtud ennetustööd enne lapse perekonnast eraldamist. Perekondade taust, kust laps eraldatakse, on erinev. Lapse hooldamine võib olla unarusse jäänud erinevatel põhjustel: oskamatus, töötus, madal haridustase, erinevad sõltuvused, raske haigus (surm) jms. Osa põhjustest võivad olla omavahel seotud ning nende mõju on võimalik leevendada või isegi lahendada erinevate tugiteenuste abil. Seni, kuni perekonnasisesed probleemid lahenevad, peab laps vahepeal siiski asendushooldusel viibima. 2012. aasta statistika järgi võimaldati vaid 12% lastest oma perekonna juurde tagasi pöörduda. Statistikast tuleb välja ka see, et Eestis paigutatakse suur osa perekonnast eraldatud lapsi pigem asenduskodusse kui hooldusperre. (Sotsiaalministeerium, 2013, lk 14–16) Vahel on vaja laps siiski eraldada perest ning asendushoolduse üks võimalikest variantidest on sellisel juhul hoolduspere.

Eestis on suhteliselt suur perekonnast eraldatud laste arv. 2009. aastal eraldati oma perest 439 last. See arv näitab, et ennetustöö on olnud puudulik või vähe tõhus ning lastekaitseüsteemile on iseloomulik tegeleda pigem juhtumite lahendamisega. Abivajavate laste puhul peetakse väga oluliseks võimalikult kiiret ja professionaalset reageerimist, olenemata ebakõla märkajast. Paraku takerdub õigeaegne märkamine ning tegutsemine bürokraatia või ka üldsuse teadmatuse taha. Probleemiks on lastega tegelevate spetsialistide vähene pädevus, mida peetakse vajalikuks tõsta, seepärast on laste ja pere arengukava eelnõusse aastateks 2012–2020 sellekohane punkt ka sisse kirjutatud. (Poopuu, 2011, lk 22–23) Alates 2014. aastast kehtima hakanud uue

Lastekaitseseadusega on Eestis positiivse trendina perest eraldatud laste arv hakanud vähenema, 2015. aastal eraldati 380 last. See näitab, et lastekaitsetöö on muutunud tõhusamaks. (Sotsiaalministeerium, 2018, lk 6) Õigeaegne märkamine on võtmesõna, kuid kahjuks ei pruugi perekonnas olevad probleemid alati välja paista enne, kui ennetustööks on juba liiga hilja.

Tähtis muudatus sotsiaalhoolekande seaduses asendushoolduse suunas alates 01.01.2018, on võimalus kasutada ajutist hooldust kuni 90 päeva ulatuses. Seda saab pakkuda sotsiaalsetel põhjustel, nt vanema pikaajalisel haigestumisel, et leida perele abi ning pakkuda lahendusi lapse edasiseks kasvamiseks oma bioloogilises peres. Kui selle aja jooksul pole pere olukord paranenud, siis tuleb kaaluda vajadust ja võimalust lapse perekonnast eraldamiseks. Perioodilise eemaldamise puhul tuleb silmas pidada lapse huve ja õigusi, samuti peab olema tagatud õigus kohtuda vanematega. (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015) Connelli jt teadlaste 2009. a läbi viidud uuringust selgus, et lastel, kes on peale ajutist lahusolekut oma pere juurde tagasi läinud, on suurem võimalus uuesti kogeda väärkohtlemist. Väärkohtlemisega seotud riske peab õigesti mõistma ja selgitama, see viiks miinimumini selle taastekke ning aitaks suunata ka asjakohast sekkumist (Connell *et al.*, 2009, lk 218) Tähtis on ajutise hoolduse võimaluse puhul seegi, et samal ajal ka perega aktiivselt tegeldaks. Kui bioloogiline pere jätta kõrvale, siis pole lapsel väga suurt võimalust pere juurde tagasi pöörduda.

Hoolduspere on riikliku asendushoolduse üks vorme, kuhu laps bioloogiliselt ei kuulu. Perekonnas hooldamine toimub kohaliku omavalitsuse (KOV-i) ja hoolduspere vahel sõlmitud lepingu alusel. Lepingu üheks osaks on lapse juhtumiplaan, mille alusel on võimalik jälgida lapse arengut peres. Tähtis on tagada lapsele perekonnas turvaline arengut toetav keskkond. Hooldamise leping võib olla nii lühi- kui ka pikaajaline. (Sotsiaalkindlustusamet, 2018) Hoolduspered on üldjuhul mõeldud ajutise teenuse pakkujaks. Reaalsuses astub aga suur osa Eesti hooldusperedes elavatest lastest sealt ka ellu.

Hoolduspereks soovides (saades) on vaja läbida PRIDE'i (*Parent's Resource for Information, Development and Education*) eelkoolitus, mis on soovituslik ka kõigile eestkosteperele ning lapsendada soovijatele. Koolitusele registreerimine käib pärast

pere sobivuse hindamist Sotsiaalkindlustusameti kaudu. Kõnealuse koolituse käigus saadakse ülevaade kõikidest olulistest asjadest, mis seonduvad võõra lapse perre tulekuga: kuidas toetada ja arendada last; mida teha, et laps tunneks ennast peres hästi; millised mõjud võivad olla lapse perekonnast eraldamisel; kuidas tulla toime kaotusega jms. Samuti on uuele hooldusperele tähtis konkreetselt koolituselt saadud veendumus, et kõik pereliikmed pole siiski valmis hoolduspereks hakkama. Koolituse tulemusena peab selguma ka see, kas pere on soovis võõras laps perre võtta kindel. (Sotsiaalkindlustusamet, 2018) Hooldusperevanem peab olema läbinud riikliku sektori või perekonnas hooldamise teenust pakkuva organisatsiooni korraldatud koolituse. Vahel jõuab laps perre enne, kui pere eelnimetatud koolitust pole läbinud, ning koolitusele jõudnutel on juba olemas kogemused ja tekkinud ka lapsega suhtlemise käigus üles kerkinud küsimused, mis vajavad analüüsi ja lahendamist.

Eestis korraldab laste hooldusperre paigutamist ning sobiva hoolduspere otsimist alates 01.01.2018 Sotsiaalkindlustusamet. Spetsialistid, kes hooldusperede hindamise ja nõustamisega tegelevad, on jagatud nelja piirkonda: Lõuna-, Põhja-, Lääne- ja Ida-Eesti keskusteks. Hoolduspereks soovijate esmase nõustamise ja hindamise viivad läbi piirkonnajuhid, kes tegutsevad Sotsiaalhoolekande seaduse § 45⁶ lõike 5 alusel, pidades silmas antud määrust (Sotsiaalkindlustusamet, 2018). Uue süsteemiga taotletakse paremat teenuse kättesaadavust ja hoolduspereks pürgijatele lähemale tulemist.

Eluase, kuhu hooldatav laps elama asub, peab vastama Ehitusseadustiku § 11 lõike 4 alusel kehtestatud määrusele. Võrreldes varem kehtinud nõuetega, on ära kaotatud täpsed piirangud selle kohta, mitu last võib ühes toas olla ning kui suur on ettenähtud ruutmeetri arv lapse kohta. Toa pind peaks olema vähemalt 8m² ning tagatud peab olema tualettruumi kasutamine. Nõuete eesmärgiks on inimesele ohutu ja tervisliku elukeskkonna tagamine. (Eluruumile esitatavad nõuded, 2015) Seadusega on reguleeritud nõuded hoolduspere eluruumidele ning tingimustele, et laps saaks perega ühineda.

Lapse perre tulekuga laieneb nii hooldus- kui ka eestkosteperele õigus saada lapsega seotud toetusi, mis on kirjeldatud Perekülvitiste seaduses § 16 lapsehooldustasu, lapsetoetus, eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus (lepingu alusel) jt. (Perekülvitiste seadus, 2016) Perekonnas hooldamise toetust makstakse lapsele kuni 18-

aastaseks saamiseni või kuni õppeaasta lõpuni, mil laps saab 19aastaseks. Hooldustoetust makstakse kümnekordses lapsetoetuse määras, mis hetkel kehtiva seaduse järgi on 240 eurot kuus (Sotsiaalkindlustusamet, 2018, lk 12). Enamikes riikides jäävad lapsed perekonda hooldamisele kuni ametlikku täiskasvanuikka jõudmiseni, st 18aastaseks saamiseni. Mitmetes teistes riikides on kehtestatud vanuselised erandid, nt edasiõppimisel, vaimsete või füüsiliste probleemide korral, mis takistavad iseseisvumist, vms asjaoludel, mille puhul on noorel võimalik ka pärast 18- aastaseks saamist hooldusperekonda edasi jääda. (Sotsiaalministeerium, 2013) Eestis elab asenduskodudes 20aastaseid ja vanemaid 2016. aasta lõpu seisuga 44 isikut (Sotsiaalministeerium, 2017). Puudub info selle kohta, kui palju 20aastaseid ja vanemaid elab endiselt hooldusperedes edasi lepingu lõppedes. Osila 2016.a läbi viidud Praxise uuringust selgus, et haridustee jätkavad pooleli pigem asenduskodus elavad lapsed ning hooldusperedes kasvavad lapsed ei erine palju tavalises peres kasvanud lastest. Ometi on hoolduspere noored tundnud raskusi pärast toetuse lõppemist, sest paljudel tuleb ühitada töö ja koolis käimine, et end ära elatada. Asenduskodus on võimalik elada kuni nominaalse õppeaja lõpuni, kuid mitte kauem kui 25aastaseks saamiseni. (Osila *et al.*, 2016, lk 4) Ellu astumine on igale noorele suur väljakutse ning pere toetus sealjuures mängib väga olulist rolli. Üks väärtus on rahalisel toetusel, aga tähtis on noorele ka vaimne toetus – teadmine, et tal on mure korral kellegi poole võimalik pöörduda, et ta pole oma tunnete ja muredega üksi jäätud.

01.01.2018 kehtima hakanud uuenenud Sotsiaalhoolekande seaduse muudatusega muutus ka rahastamine. Enam ei maksa hooldustoetust hooldusperele Sotsiaalkindlustusamet (SKA), vaid KOV. Riik eraldab KOVi rahad koefitsiendipõhiselt, et motiveerida paigutama lapsi hooldusperedesse, mitte asenduskodusse (soodsam KOVile). Perele makstav hooldustoetus 240 eurot kuus on mõeldud lapse isiklike kulude (toit, riided, ravimid, huviringid jms) katteks ning need kulutused peavad olema vajadusel tõendatavad. See, kuidas kulutusi tõendama peab, lepitakse kokku KOVi ja hoolduspere vahel. Lisaks hooldustoetusele oodatakse hooldusperelt lisaväljaminekuid 125 eurot lapse kohta kuus (puudub kirjeldus, millised kulutused siia alla kuuluvad). Uuenduslik muudatus on see, et hoolduspere vanem saab toetust Töölepingu seaduse § 29 lõike 5 alusel kehtestatud töötasu 1/4 alammäärast ühe lapse hooldamisel. Toetada võib ka suurema summaga, aga see on KOVi otsustada. Samuti on KOVi otsustada, kas tasu

makstakse välja töötasuna (mille pealt makstakse riiklikud maksud, kuid netosumma perele on väiksem) või toetusena. (Sotsiaalkindlustusamet, 2018) Osas hooldusperedest on üks vanem kodune, et tagada lapsele (lastele) täielik pühendumine ja hoolitsus. Sellisel juhul on peres üks täiskohaga töötav inimene hoopis kodune ning tal võib puududa sotsiaalne kindlustatus.

1.4. Asendushooldusteenuse pakkumine hooldusperes

Asendushooldusel viibiv laps saab elada perekodus, kus samaaegselt elab koos kuni kaheksa (kuus) last ning kuni kolm perevanemat. Teine võimalus on elada asenduskodus (lastekodus), kus elab perekodule sarnaselt kuni kaheksa (kuus) last, kuid tööl käivad kasvatajad vahetustega. Hooldusperes aga võib elada kuni neli last, sh perekonna enda kuni 14aastased bioloogilised lapsed. (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015) Hooldusperedes on enamasti kasvataja rollis nii ema kui isa ning nad ei käi vahetustega tööl, vaid elavad tavapärasel elul nii, nagu nad elaks seda ilma hooldusele võetud lasteta. Hoolduspere vanemad võivad käia lisaks palgatööl nagu tavaperedes kombeks.

Riigikontroll uuris asenduskodude perede suurust ning leidis kõrvalekaldeid nõuetest. Seaduse järgi lubatud oli mõnes asenduskodus pere arvukus lubatud suurem. Asenduskodus on kvaliteedi oluliseks näitajaks hooldamisel elavate laste arv (Riigikontroll, 2009, lk 23). Asenduskodu peremajas elab lapsi pea kaks korda rohkem kui ühes hooldusperes. Lapsi vahetult kasvatavad inimesed käivad asenduskodus graafiku alusel tööl ning igal lapsel on oma usalduskasvataja. Lapse ja täiskasvanu vaheline lähedusside kannatab, kui kasvataja töötab graafiku alusel. Igal vajalikul hetkel ei ole lapsel võimalik kontakteeruda oma lähedase inimesega, vaid ta peab ootama, kuni konkreetne inimene graafiku järgi uuesti tööle tuleb (*Ibid.*, lk 27). Riigikontroll uuris laste materiaalseid kasvutingimusi, kuid emotsionaalset poolt on raske sellise kontrolli käigus hinnata. Lapse esmasel vajadused, kuhu kuuluvad toit, peavari jms, on asenduskodus tagatud. Maslow' hierarhia teooria järgi on lapsel edasiseks arenguks väga olulisel kohal just sotsiaalsed suhted, pere ja kuuluvustunne (Lester, 2013, lk 15). Igal inimesel on olemas loomulik sunnifaktor, mis paneb teda tegutsema, et vältida tõsist kahju talle olulise vajaduse rahuldamiseks (Rosentau, 2016, lk 224). Hooldusperes, kus perevanemad on kogu aja jooksul samad ega vahetu, on lastel suurem võimalus kogeda

kiindumustunnet nagu tavalises perekonnas. Edasi on võimalik lapsel tegeleda eneseteostusega ning saada positiivset tagasisidet.

Uus-Meremaal tehtud uuringus leetakse, et alati pole bioloogilise perekonnaga läbikäimise säilitamine õigustatud. Bioloogilistel vanematel võib olla raskusi leppida lapse paigutamisega võõrasse perre ning seetõttu võib suhtlemine tekitada pigem konflikte. Lapsega kohtumised peaksid olema korraldatud lapse parimatest huvidest lähtuvalt, pidades silmas eesmärki säilitada peresidemed, mitte luua suhteid. Kokkusaamised võiksid olla korraldatud neutraalsel pinnal ning hooldusperel peaks olema võimalus nende kohtumiste juures olla. Kui lapse bioloogiline pere või sugulased ei suuda siiski tegutseda lähtuvalt lapse parimatest huvidest, tuleks kontakt lõpetada. Hoolduspere suudab mõista, et erinevad emotsioonid on sellistel kohtumistel paratamatud ning on pädev lapsi raskes situatsioonis toetama. Hoolduspered olid pettunud, et alati ei võetud lapse soove arvesse, ning negatiivne mõju jäeti tähelepanuta. Samuti tekitas lastes negatiivseid tundeid vanemate kriitiline suhtumine hooldusperesse, mis ilmnes kommentaarides „olete lihtsalt hooldaja“, kuigi hoolduspered kulutavad lapsele palju sisemist ressursi ja aega. (Atwool, 2013, lk 189–192) Lapse bioloogilise perega kohtudes on tähtis arvestada lapse arvamusega, kui ta seda väljendada oskab. Alati ei pruugi lapsed vanematega kohtumist soovida ning kui need tekitavad vaid pingeid, oleks õigem sellised kohtumised ära jätta. Hoolduspere on see, kes peab pärast kohtumisi lapse segaste tunnetega tegelema ning need tunded ei ole alati positiivsed.

Eestis puuduvad uuringud selle kohta, kuidas ja kui palju hooldusvanemad puhkavad. On ilmne, et puhata on kõigil vaja, nii kasulastel kui ka nende hooldajatel. Vahelduseks on vaja välja saada igapäevarutiinist. Mitte ainult vanemad ei vaja puhkust lastest, vaid ka lapsed vajavad puhkust (hooldus)vanematest. Eemalolekut ei ole vaja karta – see on aeg, kus mõlemad pooled saavad mõelda, milline on nende perekond ja millised suhted seal valitsevad. Tähtis on selgitada olukorda lastele nii, nagu see tegelikkuses on. (Ojala, 2004, lk 90) Kanadas tehtud uuringust tuli välja vajadus luua hooldusvanematele nende oma aeg, kus nad saavad olla lihtsalt mees ja naine ilma teiste hukkamõistuta (Brown, Ivanova, Mehta, Skrodzki, & Rodgers, 2015, lk 9). Eestis on riiklikul tasandil teadvustatud, et perekonda hooldamisele suunatud laps vajab perega kohanemise aega.

Hooldusvanemal ei ole lapse perre tulekuga õigust puhkusele, seega muudab see teenuse pakkumise keeruliseks. (Sotsiaalministeerium, 2014, lk 36) Eestis ei ole hetkel ametlikult välja töötatud teenust hooldusvanematele puhkuse andmiseks, samal ajal on asenduskodu töötajatel kindel puhkuse aeg aastas ette nähtud. Tavaperes puhkavad vanemad nii lastega kui lasteta olenevalt muudest teguritest, kuid pisut oma aega on võimalik siiski leida tugivõrgustiku olemasolul.

Asendushooldusele sattunud lapsed on tavaliselt kannatanud eelneva väärkohtlemise all, nagu näiteks hooletusse jätmine ja kuritarvitamine. Valulikum kogemused, mis on seotud väärkohtlemise ja traumaga ning perekonnast eraldamisega, võivad mõjutada lapse arengut ja vaimset tervist. Ebameeldivad tunded ja kogemused peavad saama juba varakult tähelepanu ning ravi, et vaimse tervise kahjustatus oleks võimalikult väike – see mõjutab tulevikus nii hariduse omandamist kui ka hakkama saamist täiskasvanuna. (Bruskas, 2008, lk 70) Ülimalt keeruline on eristada väärkohtlemise järelmõjusid kasvukeskkonna toimest lapsele – seega ei saa kindlalt väita, kas mingi konkreetne viga on tekitatud väärkohtlemise käigus või tingitud kasvukeskkonnast. Lapse seisund hinnatakse ära ning see on tähtis efektiivse ravi korraldamisel. Samuti on vajalik teha kindlaks, millised on pere ressursid abistamisel. (Soonets *et al.*, 2007, lk 113) Perre tuleb laps koos kogu oma pagasiga ning lapsest lähtuvalt tuleb hakata hooldajatel valima konkreetse lapse jaoks kasvatusmeetodit. Paljudel juhtudel ei ole lapse elukäigu detailid kõik teada ning õige kontakti leidmine on raskendatud.

Browni, Gerritsi, Ivanova, Mehta ja Skrodzki (2012) tehtud uuringus selgusid mitmed erinevad põhjused hoolduspere motivatsiooni kohta. Hoolduspere vanemaks hakkamise põhjused on inimestel erinevad. Mõni vanem ei saa ise lapsi, osal peredest tekkib tühjustunne, kui oma lapsed on suureks kasvanud ja kodust lahkunud, mõned pered soovivad oma pere kasvuks võõraid lapsi hooldusele võtta. Samuti võib märgata inimeste isikliku emotsionaalset muret laste heaolu pärast ning soovi pakkuda neile kodu. Osa inimestest asub hoolduspere teenust pakkuma, kuna nad on tundnud konkreetset last enne asendushoolduse tekkimise vajadust. Mõnedel juhtudel soovib pere võtta last, et selle tegevuse kaudu saaksid nende oma bioloogilised lapsed positiivse kogemuse võrra rikkamaks. Vahel vanemad tunnevad, et neil on laste kasvatamisel head oskused ning

soovivad neid rakendada ühiskonna heaks, võttes kasulapse. Samast uuringust selgus veel, et osa peredest tundsid lihtsalt soovi oma armastust jagada. (Brown *et al.*, 2012, lk 1301) Kuigi motivatsioonid on hooldusperedel erinevad, on nad siiski sarnased ning raha pole siinkohal kõige olulisem. Töö autori tutvusringkonnas arvavad siiski paljud, et hoolduspereks hakatakse Eesti ühiskonnas just rahalise kasu saamise eesmärgil.

Kiindumus on üks osa suhete investeeringust. Ka täiskasvanud soovivad tunda kiindumust oma lähedastelt. Vajadusel tuleb õppida kiindumust väljendama teadlikult. Käest hoidmine ja sellega oma tunnete avaldamine on partnerlussuhetes sõnumi edastamiseks. Kiindumus mõjutab väga tugevalt pühendumist millelegi või kellelegi. (Horan & Booth-Butterfield, 2010, lk 394) Selleks, et hooldusvanem suudaks kiinduda lapsesse ning anda edasi kõiki emotsioonidega seonduvaid tundeid, peab vanemal endal olema terve ja positiivne kogemus oma tundemaailmast.

Vanemad, kellel on oma minevikus lahendamata ja stressi tekitavad mälestused või nad on praegusel hetkel stressis, väljendavad tõenäoliselt oma negatiivseid emotsioone verbaalsel kommunikatsioonil, kui nad suhtlevad oma lastega. Selles stsenaariumis hakkavad lapsevanem ja laps omavahel vastastikku kaitsvaid tundeid arendama - laps peegeldab vanemate stressi ja seejärel ilmutab oma stressi märke ning vanem omakorda peegeldab seda tagasi. See protsess võib luua negatiivse tsükli, mida lapsevanem või laps ei soovi. Need inimestevahelised peidetud protsessid võivad soodustada blokeeritud hooldust, samuti võimalust edastada traumasid vaikelt põlvest põlve, isegi kui puudub lapse kuritarvitamine või hooletusse jätmine. (Hughes, Baylin & Siegel, 2012, lk 11–12) Last perre võttes peab vanem olema kindel, et ta on ise vaimselt valmis ning vajadusel otsima abi. Iseseest katkisenä ei suuda hooldusvanem pakkuda seda hoolt võõrale lapsele, mida viimane vajab.

596 lapse seas viidi läbi uuring, mis toimus kolm aastat pärast laste paigutamist hooldusperre. Vaadeldi erinevaid tahke, nagu emotsionaalne ja käitumuslik heaolu, kasutades haridustaseme seisukohast standardmõõdikuid. Üldiselt oli laste heaolu ajaga tõusnud. Lapsed, kes olid lahkunud tagasi oma perre või iseseisvasse ellu, ei tulnud nii hästi toime, kui need, kes olid veel jäänud perekonda hooldamisele või adopteeritud. Adopteerimine on kõige püsivam hoolduse liik kuni 5 aastaste laste seas. Mitmed lapsed

ei soovinud saada adopteeritud. Hoolduspere ei paku küll turvalist hooldust ja kodu kogu eluks, kuid on siiski parim hoolduse liik 4 kuni 14 aastaste laste seas. Tulemused sõltusid sellest, mida lapsed soovisid, kuidas neil läks koolis, millised suhted valitsesid hooldusperes või kuidas toimus nende läbikäimine bioloogilise perega. Lapsed tundsid ennast kergemini hooldusel olles, kui sealt lahkudes. (Forrester, Goodman, Cocker, Binnie, & Jensch, 2009, lk 448) Noorte ellu astumine on üks suurimaid muutusi täiskasvanuks saamisel. Lapsed, kes lahkuvad oma kodust, näevad seda tähtsa sündmusena ning neil on olemas oma pere toetus iseseisvaks eluks. Asendushoolduselt lahkuvad noored peavad seda sammu elus siiski raskemaks, sest neil ei pruugi olla vajalikku tuge. Osal lastest pole ellu astumise hetkeks enam mingit kontakti oma bioloogiliste vanematega, neil puudub ka tugivõrgustik. Rootsis tehtud uuringust selgus, et väga suur osa hoolduselt lahkuvatest noortest mureseb oma finantsvõimekuse pärast. Muret tekitab eelarve tegemine, kuidas arveid maksta, kas on võimalik säästa ning rahaliste vahendite leidmine väljaminekuteks. (Höjer & Sjöblom, 2010, lk 120) Paljud noored on siiski positiivselt meelestatud tuleviku suhtes ning võib loota, et hooldus on andnud neile piisavalt oskusi, et tulevikus hakkama saada. Nähakse ellu astumist kui uut võimalust ega kardeta elus ette tulevaid raskusi. (Van Audenhove & Vander Laenen, 2017, lk 261) Majandamisega seotud muresid võivad olla kõigil ellu astuvatel noortel, oluline vahe on tavaperest ellu astunud lastel, sest neil on suurem võimalus toetuda tugivõrgustikule.

Hooldusperedel on last perre võttes mõtetes soov saata tulevikus ellu võimalikult terve ning endaga hästi hakkama saav inimene. Tähtis on perel teadvustada, et laps tuleb perre juba teatava arenguga, mida ei ole võimalik muuta selliseks, nagu see oleks võinud olla, kui lapse elu oleks teisiti alanud. Vajalik on välja selgitada, millised on iga konkreetse lapse vajadused ning sellest lähtuvalt tegutseda.

2. LAPSE HOOLDAMINE PEREKONNAS

2.1. Uurimistöö metoodika, valim ja korraldus

Sotsiaalses maailmas on mitmed struktuurid omavahel põimunud. Reaalsuse tõlgendus maailmas on aktiivne protsess. Tegelikkus, mida inimesed igapäevaelus kogevad, on nende kogemustepõhine reaalsus. Kvalitatiivse meetodi abil on võimalik uurida inimeste arvamusi läbi kogemuse. (Sarantakos, 2005, lk 37)

Uuring viidi läbi kvalitatiivset meetodit kasutades. Respondendid vastasid poolstruktureeritud küsimustele probleemikeskse intervjuu käigus. Antud intervjuu eesmärgiks oli koguda objektiivseid andmeid nii inimese käitumise kohta kui ka välja selgitada tema subjektiivne tajumisviis, mille abil ta käsitleb sotsiaalset reaalsust (Witzel, viidatud Laherand, 2008, lk 195 kaudu). Uuringu meetodi valimisel sai otsustavaks töö autori praktiseeriva kogemuse puudumine antud valdkonnas. Poolstruktureeritud küsimuste korral on respondentidel võimalik anda vastuseid intervjuu käigus esilekerkivatele uutele küsimustele.

Valimi hulka kuulumise kriteeriumiks olid järgmised punktid: 1) hoolduspere kogemus, 2) hetkel ei pidanud olema kehtivat hoolduspere lepingut, 3) eestkosteleping lapsega, kes ei kuulu hooldaja sugulaste ringi. Respondentide leidmiseks võeti ühendust ühe hooldusperega koostava MTÜ (Igale Lapsele Pere) tegevjuhiga. Intervjuu küsimused saadeti MTÜ tegevjuhi poolt liikmetele tutvumiseks koos autori kontaktandmetega. Valimi moodustasid MTÜ liikmed, kes võtsid ise ühendust ning avaldasid soovi intervjuudes osaleda. Vastajaid oli kokku 12 ning esindatud olid viis piirkonda: Pärnumaa, Läänemaa, Võrumaa, Harjumaa, Ida-Virumaa. Läbi viidud uuringu tugiteenuste küsimused koostati Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna Läänemaa piirkonna huvist lähtuvalt.

Intervjuude ajad lepidi eelnevalt telefonitsi või meili teel kokku ning viidi läbi nii inimeste kodudes kui ka kohvikutes. Mõnel juhul olid intervjuu läbi viimise ajal kodus lapsed, kes mõjutasid respondentide aktiivset kaasa mõtlemist ning küsimustele vastamist – oldi hajevil ning intervjuerija pidi küsimusi mitmel korral kordama. Kohvikutes tehtud

intervjuude puhul oli transkribeerimisel hilisemaks probleemiks taustal mängiv muusika, kuid see ei mõjutanud respondentide valmisolekut vastata küsimustele intervjuu käigus.

Intervjuud toimusid veebruarist aprillini 2018. aastal. Aega oli planeeritud igale vastajale üks tund, tegelikkuses kulus intervjuude tegemiseks 45 minutit kuni 3 tundi. Keskmiselt oli ühe intervjuu kestuseks 1,5 tundi. Kuigi intervjuu alguses sai rõhutatud, et hoolimata diktofoni kasutamisest, jäävad vastajad anonüümseks, soovisid mõned vastajad oma kogemuslugude rääkimise ajaks diktofon välja lülitada. Diktofoni välja lülitamise ajal räägitud kogemuslugusid käesolevas töös ei kirjeldata. Intervjuude käigus kogutud helifailid salvestati arvutisse ning transkribeeriti Wordi programmis.

Lisaks uurimustöö põhirespondentide valimile viidi läbi ekspertintervjuud. Ekspertide valmisisel lähtuti põhimõttest, et üks vastaja oleks riigiteenistuja ning teine esindaks kolmandat sektorit. Tähtis oli ka vastajate pikaajalise kogemuse olemasolu sotsiaalvaldkonnas. Aprillis 2018 viidi kirjalikult meilitsi läbi ekspertintervjuud, mis sisaldasid kaheksat küsimust (vt Lisa 2). Ekspertintervjuudele oli nõus riigi tasandil vastama Signe Riisalo, kes on sotsiaalhoolekandega kokku puutunud aastast 1993 ning töötab hetkel Sotsiaalministeeriumis laste hoolekandepoliitika juhina. Kolmanda sektori esindajana vastas Jane Snaith, kes tegutseb MTÜ Igale Lapsele Pere tegevjuhina aastast 2012 ning omab asendushoolduse kogemust aastast 1997, mil ta alustas Keila SOS Lastekülas heategevusliku tugiisikuna ühele pereüksusele. Lisaks omab ta isiklikku kogemust kasuvanemana kahe pikaajalise paigutuse näol ning nelja lühiajalise paigutatud lapsega. Jane Snaithi sõnul on ta ise otsinud ja kogunud häid praktikaid kogu maailmast ning viib läbi teemapäevi ja koolitusi.

Andmete analüüsimiseks kasutatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi, kuna see võimaldab koondada sarnase tekstiosaga vastuseid kategooriateks. Sellised kategooriad võimaldavad esindada nii otseselt välja öeldut kui ka varjatud sõnumeid (Hsieh ja Shannon viidatud Laherand, 2008, lk 290 kaudu). Kvalitatiivse andmeanalüüsi korral on kood autori loodud tõlgendus, mis sümboliseerib või tõlgib andmeid. Tõlgendus antakse mustrite loomisel igale märksõnale. (Saldaña, 2016, lk 4) Antud töös jagati kodeerimise käigus intervjuude vastused järgmistesse kategooriatesse (sulgudes toodud märksõnade näited, mida kasutati):

- üldandmed hoolduspere kohta;
- ettevalmistus ja koolituse vajadus hooldusperedele (rahul, mitte rahul, puudu, vaja);
- motivatsioon, praktika ja tulevikuvaated;
- KOVile, MTÜdele edastatud hooldusperede ootused, mis aitaksid kaasa perede toimetulekule;
- tugiteenuste olemasolu ja puudused (puhkus, teenus);
- suhtumine uuenenud sotisaalhoolekande seadusesse;
- hooldusperede vähenemise põhjused ja parendusettepanekud (suhtumine, tugisüsteem, julgus, toetus).

Töös välja toodud otsesed tsitaadid on kirjutatud jutumärkides. Tsitaadi järel sulgudes vastaja kood, nt N5, kuna kõik vastajad olid naised. Ekspertide puhul kasutatakse tähiseid E1 ja E2.

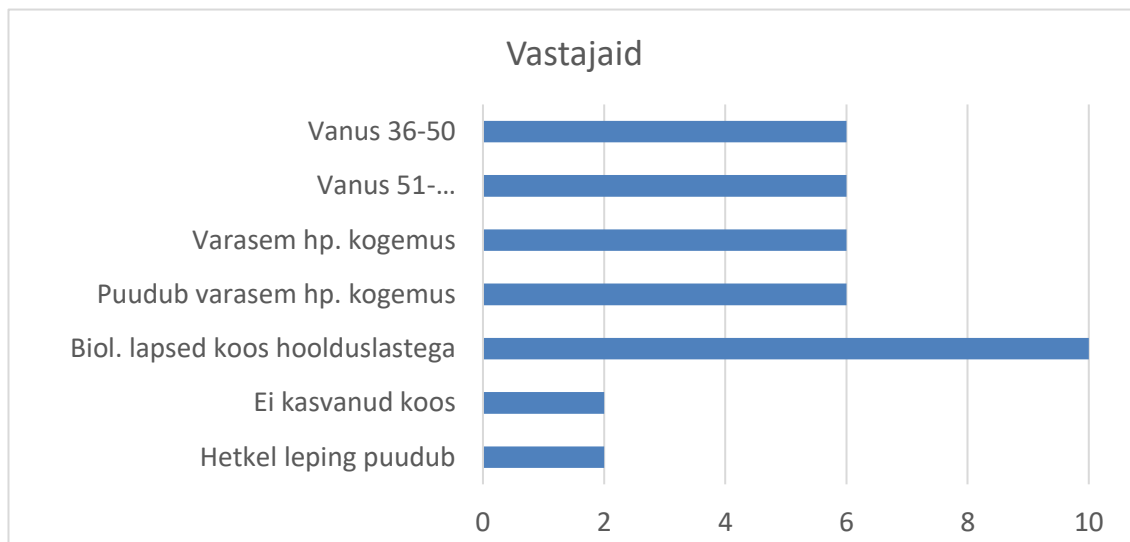
2.2. Uuringu tulemused ja analüüs

2.2.1. Hooldusperede üldandmed ja ettevalmistus

Keegi ei oska öelda, kui paljudel inimestel on peast läbi käinud mõte võtta kasvatada võõras laps kas ajutiselt või jäädavalt. Siiski on hea tõdeda, et paljud Eesti pered on selle mõtte kasvatanud teostuseni.

Intervjueeritavate vanused jagunesid kahe vanuserühma vahel. Samuti jagunesid täpselt pooleks need vastajad, kellel oli juba varasem hoolduspere kogemus, ja need, kellel oli praegune lepinguline hoolduskogemus esmakordne. Ühel vastajal ei olnud bioloogilisi lapsi ning ühel juhul ei olnud ükski bioloogilistest lastest kasvanud koos perre võetud hoolduslapsega, kuna olid selleks hetkeks juba täisealised ning kodust välja kolinud. Kümnel vastajal kasvasid bioloogilised lapsed (vähemalt osaliselt) koos perre võetud hoolduslapsega või lastega. Kahel perel ei olnud hetkel kehtivat hoolduslepingut seoses laste täisikka jõudmisega, kuid lastega suheldakse endiselt ning neid toetatakse võimaluste piires edasi. „Minuga koos elab pere teine laps, kasutütar (20a), kes lõpetas kutsekooli ja käib tööl, kuid vajab eluga hakkama saamiseks ikka veel minu abi ja toetust.“ (N12)

Vastanute peredes oli hetkel hoolduslepingu alusel kasvamas lapsi kokku neliteist ning eestkoste alusel kuus last. Ühel vastanul oli hoolduslepingu alusel peres korraga viis ühe pere õde-venda. Järgneval joonisel 2 on toodud välja vastajate tausta üldandmed.

Joonis 2. Hooldusperede üldised taustaandmed (autori koostatud)

Peredes oli osa lastest küll eestkoste lepingutega, kuid ei kuulunud ühegi vastanu pere bioloogiliste sugulaste hulka. Nende lepingute põhjustest tuleb juttu ühes järgnevas alapeatükis.

Hoolduspereks saamise eelduseks lisaks perekonna hindamisele on Eestis vaja läbida PRIDE'i koolitus. Suurem osa vastajatest oli läbinud koolituse enne lapse perre tulekut. Kahel juhul läbiti koolitus samaaegselt lapse perre tulekuga ning ühel juhul alles siis, kui pere oli juba kolm aastat hooldusperena tegutsenud. „Kui koolitusele läksin, olin juba olnud kolm aastat hoolduspere. Jäin väga rahule koolitusega. Oskasin siis ka juba küsida, kuna olin selles tegevuses sees.“ (N9)

Uuringus sooviti teada, kui rahul on pered ettenähtud koolitusega ning milliseid oskusi ja teadmisi see pakub, kui suurt tuge selline koolitus pakub hoolduspereks hakkamisel ning millest nad puudust tunnevad. Viis vastajat olid koolitusega igati rahul ning mainisid, et see andis vajalikud põhiteadmised. Mitme vastaja arvates olenes väga palju ka koolitajast, kes teemasid avab. Kurdeti, et paljud koolitajad on väga kinni ette antud materjalis ning see ei pruugi tagada koolituse kvaliteeti. Koolitusel rõhutatakse ideaalilähedasi olukordi.

Üks vastaja teadis rääkida, et koolitusel ei ole lubatud tuua välja negatiivseid näited, sest peresid on juurde vaja, mitte ära hirmutada.

„Sellist koolitust pole olemas, mis valmistab kõigeks ette.“ (N4)

„Kui praktika hakkab, oleks tuge veel väga vaja.“ (N2)

„Muidu olime koolitusega väga rahul, aga negatiivseid näiteid üldse välja ei toodud ja me siis nüüd mõtleme, et äkki on meil viga midagi, et meil igasugused probleemid on tekkinud. Kuidas teised kõik nii hästi hakkama saavad?“ (N6)

Kõik vastajad siiski koolitusega rahule ei olnud jäänud ning välja toodi sarnaseid põhjusi. Peamiselt oldi rahulolematud, et koolitus ei ole kohandatud Eesti oludele ning on üle võetud Ameerikast, mis on vastajate arvates ajast ja arust.

Läksin koolitusele ainult paberi pärast. Ilmselt annab see koolitus rohkem neile, kes sellest teemast midagi ei tea. Koolitus ei puuduta ajupõhist vanemlust. Võiks minna rohkem kiindumuspõhisuse peale. Mida sa teed, kui nt laps sulle noaga kallale tuleb? Me näeme, et on probleem, aga mida siis teha? (N8)

„Võiks olla põhjalikumalt lahti räägitud laste närvikavaga seotud probleeme. Laste arengulised eripärad, nt joonistamine on seotud hammaste arenguga. Tugiisiku koolitus oli parem, kus ise käisin.“ (N3)

Lisaks toodi neljal juhul välja koolitusel puuduv või liiga vähene info Eesti seadusandluse kohta. Oleks oodatud kas või erinevate asendushooldusvormide kohta plusside ja miinuste välja toomist, et inimesed saaksid kindlamalt otsustada ühe või teise vormi kasuks.

„Suur puudus on juriidiline pool. Võiks olla üks osa koolitusest juriidiline pool nt eestkostet võttes. Koolitajad polnud selliseks asjaks ette valmistatud. Karjuv vajadus kohanduda.“ (N1)

„Praktilist osa oleks võinud rohkem olla, mis sisaldab ametkondadega suhtlust ja võimalusi. Nt kui sa oma küsimustega satud kahe omavalitsuse vahele, et mis sa siis teed?“ (N5)

Üks pere ütles, et oli väga pikalt lapsendamise järjekorras ning kui oleks teadnud varem hoolduspere variandist, siis oleks ammu selle tee ette võtnud. Lapsendamise puhul on ooteaeg väga pikk.

Hetkel on ainult ühel perel järelkoolitusel käimata. Ülejäänud vastajad olid järelkoolituse läbinud ning pidasid seda oluliseks. Selleks ajaks oli inimestel juba praktiline kogemus ning osati küsida konkreetsest situatsioonist esile kerkinud küsimusi. Üldine arvamus oli, et kõik (järel)koolitused on väga vajalikud. Ühel juhul öeldi, et isegi kui koolitusel ei ole konkreetsele perele midagi pakkuda, siis palju annab juba juurde see, et koos on ühe huviringi inimesed, kes mõistavad üksteist.

Üks vastaja tegi ettepaneku, et PRIDE ei peaks olema ainuke ettevalmistav koolitus — seda võiks muuta. Olemas peaks olema nt standardid (mida hetkel ei ole), see lahendaks respondendi arvates vajakajäävusi ja puudujääke. Standardites peaks olema lihtsalt kirjas, mida peab koolitus sisaldama ja millised teadmised inimene peab sealt saama ning millised teemad peavad kaetud olema. Koolitused ei peaks niivõrd paberis kinni olema ning osaleda võiks täiskasvanute koolitaja, kellel on psühholoogi taust ja isiklik kogemus.

Kui vastajad eelkoolituse puhul jagunesid enam vähem võrdselt kahte leeri „rahul“ ja „mitte rahul“, siis järelkoolitusi pidasid vajalikuks kõik. Lisakoolitustel pole käinud üksikud pered, kes tunnevad, et pole vajadust ning saavad oma teadmistega töös ise hakkama. Väga levinud on erinevate temaatiliste raamatute lugemine.

2.2.2. Pere motivatsioon, praktika ja tulevikuvaated

Igal perel on hoolduspereks saades oma lugu rääkida, kuid motiivid selleks on paljuski sarnased. Kõigi ühine soov on pakkuda peresoojust ja armastust lastele, kelle bioloogiline pere seda mingil põhjusel teha ei saa. Lisaks toodi välja veel mõned teistsugused selgitused.

„Inimestel on vajadus heategevust teha. Miks mitte teha heategevust sellisel kujul? Lisaks uue elukogemuse otsimine - võõras laps vs oma laps.“ (N1)

„Oma last veel tahtsime koos saada, kedagi aidata.“(N6)

„Olla lihtsalt vajalik ühiskonnas, kus just sageli ei leia mõistmist, kaastunnet ja hoolimist.“ (N12)

Motivatsiooni hoiab peredes üleval see, kui nähakse mingi aja möödudes lapse arengut, mis on liikunud positiivses suunas pärast lähikontakti loomist. See on kahe küljega medal – üks pool on kurb lugu, aga teine pool on see, mida inimene ise mõjutada saab ja see tekitab hea tunde. Ära märgiti ka lihtsalt laste säravad ja rõõmu täis silmad.

Kaks peret on hoolduspereks olnud alla aasta. Ülejäänud vastajad olid pikaajalise kogemusega. Mitu peret on olnud hoolduspereks üle kümne aasta, mõned hoolduslapsedki juba ellu saadetud. Hoolduspere teenust pakkudes on tekkinud kogemuste pagas. Töö autor soovis teada saada, kas nüüd juba kogemusi omades on pered nõus ka edaspidi hoolduspere teenust pakkuma, kui kehtivad lepingud läbi saavad, lapsed ellu astuvad.

Täiesti EI. Viime projekti lõpuni, aga uue jaoks ei ole enam jõudu. Sellisel viisil enam ei soovi. Pettumus. Enesetunne on kehva. Laps läheb ellu 9 klassi haridusega. Keegi võiks teha lapse perest lahkudes ka hooldusperele lõpuintervjuu. KOVi nagu ei huvita, mis perest saab. Lapse eest hoolitsetakse küll hästi. (N1)

Edasise vestluse käigus selgus, et pere siiski ei loobu mõttest täielikult. Hetkel on lihtsalt väga raske emotsionaalne periood, mis selliseid mõtteid tekitab. Võimalik, et ajaga tunded leebuvad ning pärast jõu taastumist tekib soov uuesti aidata. Samuti vastas üks hooldusvanem, et võiks võtta küll, aga hetkel on selline peaga vastu seina jooksmise tunne ning palju üksi jäämist - suhtumine, et ise võtsite ju. Vanem tunneb, et peab kogu aja võitlema mingite asjade eest, mis on lapsele ette nähtud, aga reaalselt neid ei saa ning see väsitab. Lisaks arvas üks vanematest järgmist:

Pärast seda jama SKAga küll mitte. Ei mahu uude seadusesse ära, mind on liiga palju (lapsi on liiga palju). Nad peaks uurima, kas pere on valmis hooldama, mitte ainult näpuga lepingute arvu taga ajama. Arvati, et 12. klassis käiv laps ei peaks nagu peres olema. Riigi hoiak on see, kui laps on peres, siis peaks pere ta üles suutma kasvatada. (N4)

Kuus peret arvas, et nad ei hakka edaspidi enam hoolduspere teenust pakkuma oma ea tõttu. Need vastajad olid kõik üle 51 aastased. Kuigi hooldusleping võib olla ajutiselt, siis enamus peresid arvestavad lapsi võttes, et lapsed lähevad suure tõenäosusega nende juurest ka ellu. Samal ajal oleksid nendest kuuest perest kolm valmis olema ajutiseks kodusoojuse pakkujaks, nõ kriisikoduks, kui laps on perest eraldatud ja talle otsitakse püsivat hooldusperet, et laps ei peaks kõige selle asjaajamise ajal olema turvakodus või lastekodus. Üks vastaja kahtleb oma tervislikus seisundis, kuid võtaks lapse teatud tingimusel. „Ja seekord võtaksin lapse ainult sel juhul, kui tal tõesti ei ole siin ilmas mitte kedagi. Lapsega saaks hakkama, aga lähedastega ei soovi sekeldusi. Ei soovi enam sellist võitlust võimuorganitega oma ellu. Selleks olen liiga vana.“ (N12)

Ühel hooldusperel oli ühe eelneva hoolduslepinguga lapse bioloogilise perega nii suured probleemid, et lõpuks otsustati lepingust loobuda. Pere tundis, et lastekaitse ei taha võtta vastutust, aga hoolduspered ei ole selliseks suhtluseks ette valmistatud ning paneb mõnel juhul hoolduspere väga rängalt proovile (nt kui ema on narkomaan ja isa on trellide taga).

Uurimuses soovis töö autor teada saada, kuidas hoolduspered ise hindavad lapse päritoluperega suhtlemise kohustust ning võimalust neid toetada. Enamus respondentidest arvas, et bioloogilise perega suhtlemine peaks jääma KOVi korraldada ja kui laps neid kohtumisi ei soovi, siis peaks ka KOV bioloogilist vanemat sellest teavitama, mitte hooldusvanem.

Kuuel juhul vastati, et nad toetavad laste suhtlust bioloogiliste vanematega ning kahel juhul hoolduspere jõustab lapse päritoluperet paremaks muutuma. Ühel juhul hoolduslapsed läksid tagasi oma ema juurde, kuid hooldusvanem on jätkuvalt selle pere kõrval. Lapsed elasid üksteist aastat hooldusperes ning alles nüüd õpitakse oma ema tundma ning see võtab aega. Nädalavahetuseti käivad lapsed endisel hooldusperel senini

külas, sest vajavad endiselt turvatunnet, nõuannet, armastustunnet ja privaataega kellegagi, kes neid mõistab ja armastab. Lepingu lõppedes ei ole reaalne lõpetada suhtlemist.

Pooled peredest olid seisukohal, et kui nad takistaksid bioloogilise vanemaga suhtlemist, siis see võib neile endale valusasti kätte maksta. „Mida rohkem sa bioloogilise vanemaga suhet toetad, seda vähem on tõenäoline, et laps perre tagasi läheb. Laps näeb, kes elu eest taidleb ja kes ei tee midagi.“ (N4)

Hingehaavade paranemine võtab aega aastaid ja vahel on need nii sügavad, et vajab ka head spetsialisti sekkumist. Väga oluline on side pärisperega, kui on võimalik. Ükski puu ei saa kasvada ju ilma juurteta. Peab olema hästi aus ja taktitundeline, et mitte haavata väikest hinge ja samal ajal anda võimalus teha ise otsuseid. (N12)

Üks hooldusvanem ütles, et ei soovi mingisugust kontakti bioloogilise vanemaga, sest ema on alkohoolik ja isa vangis. Lisaks on mitte kohtumise soovi väljendanud ka laps ise. Üks vanem tundis muret, mida laps tunneb, kui teda väntsutatakse bioloogilise ja kasupere vahel.

„Minu laps on öelnud, et ta tahab näha, kes ta ema on, aga tema kodu on siin minu juures. Samal ajal, kui oli korraldatud kohtumine emaga, ootas laps peaaegu kuus tundi ja ema ei ilmunudki välja, siis...“ (N7)

Teine vastaja arvas, et KOV võiks hinnata, kas esimesed kuus kuud peale lapse paigutamistust üldse last vanematega kokku lasta. Lapsele, kel pole olnud turvalist keskkonda, on oluline see keskkond luua, mitte sinna endisi segavaid tegureid uuesti sisse tuua. Rõhutati, et siin käib jutt lapse õigusest.

Ühel juhul arvas vanem, et lapse seisukohast oleks keeruline mitte lubada emaga kohtuda, kuigi sõltlasest ema pole last päevagi kasvatanud. Lapse huvisid esile seades on ta alati kõike lapsele selgitanud, et ta ei saaks haiget, ja teaks, mis toimub, kui kohus peaks lapse bioloogilisele emale tagasi andma. Samal ajal lisan, et seaduses tuleks teha parandus selles osas, kui pikalt antakse bioloogilisele vanemale aega ennast parandada. Pidev

„kirves pea kohal“ tunne on väga väsitav. Tema soovitusel kohaselt võiks olla mingi ekspertgrupp, kes otsustab, mis on lapsele parim. Praegu on kohati tunne, et otsustatakse bioloogilise vanema huvist lähtuvalt.

2.2.3. Hooldusperede ootused kohalikule omavalitusele ja kodanikuühendustele

Sõna – hoolduspere - annab juba aimu, et tegu on perega, kus last hooldatakse lühi- või pikaajaliselt ning tal on lapse hooldamiseks sõlmitud leping. Hooldusperes elavale lapsele on eestkostjaks lapse kohalik omavalitsus ning nende omavaheline suhtlus on väga vajalik. Pere ootused kohalikule omavalitusele on erinevad ning mõni pere ei oota KOVilt midagi, vaid tunneb, et saab ja tahab ise hakkama saada ilma sekkumisteta.

Üle poolte vastajatest arvas, et KOV võiks hooldusperet rohkem toetada, kuid see tugi, millest pered rääkisid, oli erinev. Oodati suuremat initsiatiivi muudatustest teavitamisel seaduses, mis on lapse kasuks muutunud ja millised õigused on perel erinevate toetuste saamiseks. Kurdeti, et paljud pered jäävad just info puudumise tõttu toetustest ilma, sest ei oska neid ise küsida. Lisaks oodati, et lapse käekäigu kohta tuntaks rohkem huvi, mitte lihtsalt linnuke kuhugi kirja saada. Samas vestluses sooviti saada ka ennetavat abi, nt ülevaatlikud vestlused hooldusperele endale sotsiaalpedagoogilt või psühholoogilt. Mainiti, et puudub üldine tugi KOVilt - nad teevad ära oma administreerimise, aga nad ei oska inimest aidata (nt on puudu sotsiaalnõustaja). Üks perevanem rääkis Inglismaal käidud konverentsi kogemusest.

Seal on tugisüsteem ja siis on kasupere. Ta on lihtsalt pere, ei pea olema terapeut, füsioterapeut, psühholoog, arst või kõik korraga. Ta on pere, kes annab keskkonna. Olin üllatunud, kui rõõmsad on sealsed pered. Üks proua just rääkis, kuidas perre võetud 14aastane poiss oli majal aknad kõik katki peksnud, aga KOV maksis aknad kinni ja annab kas või nädala kaupa perele tuge, et nad saaksid jälle taastuda. Selline turvatunne...(N8)

Viimases tsitaadis toodud näitest poleks üks hoolduspere unistadagi osanud, kui üks hoolduslastest ahjus sorkides tulekahju tekitas. Pere ei osanud sellist asja ette näha. Maja vajab remonti. Valla töötajad käisid igal aastal kontrollimas elamistingimusi, aga abi ei

tulnud kusagilt. Elati mitu aastat suvel telkides ja talvel tädi korteris, kuni kodu taastati. Vallale sai tehtud mitmed avaldused abi saamiseks, kuid kõik lükati tagasi. Toodi pidevalt põhjuseks, et pere saab riigilt toetust, kuigi see oli mõeldud laste isiklikeks kuludeks. Pigem ähvardati, et kui ei saa hakkama, siis võetakse lapsed ära. Õnneks saadi abi *KredEx*’ilt uue katuse tegemisel ja maja soojustamisel ning ka saade „Kodutunne“ käis abis. Seega tunneb pere, et ülioluline on saada KOVilt mõistvat suhtumist.

Meie peret ähvardati kogu selle aja lastekoduga. Elasime lastega pidevas hirmus, et iga väiksemagi vea tegemisel sõidab valla auto ette ja viib lapsed ära. Lapsed kartsid valla töötajaid nagu tuld ega võtnud omaks ühtegi võõrast inimest. Neid oli juba korra väevõimuga ema juurest ära võetud ja neil polnud kindlustunnet, et seda uuesti ei tehta. Ainsad, keda nad usaldasid, olimegi mina ja minu lapsed. (N12)

Osa vastajaist olid oma KOViga väga rahul ning leidsid vaid kiidusõnu. Rohkem oodati KOVilt tausta info saamist lapse kohta, mitmel juhul pole pere olnud teadlik laste haigustest. Enamus vastajate seast oli ühisel arvamusel, et väga palju sõltub KOViga läbisaamisest konkreetsest inimesest, kes seal töötab. Kui inimene teeb tööd südamega ning orienteerub lapse huvist lähtuvalt, siis on enamasti ka pered rahul. Mitmed siiski leidsid, et nende sotsiaaltöötaja töötab KOVi huvist, nt toetuste maksmisel.

Ootused MTÜdele põimuvad osal juhtudest ootustega KOVidele. Tunnistati, et omavalitus peab peret toetama lepingupartnerina, kuid kuna kodanike ühendused toimivad vabatahtlikkuse alusel, siis ei saa neile otseselt ka midagi ette heita. Neli vastajat ootavad kodanike ühenduste kaudu peamiselt uue informatsiooni saamist. Kui seaduses tehakse muutusi, siis soovitakse infot koos selgitustega, mida muutus perele tähendab jms. Mitmed vastajad oleks huvitatud koolitustest lapse arengust ja samuti erinevatel erilist last puudutavatel teemadel. „Viimati käisin ATH laste koolitusel, see oli väga hea. Polnud sellist infot varem saanud, ka mitte PRIDE koolitusel.“ (N3)

Üle pooltel vastajatest seostusid ootused MTÜle korraldatavate tugigruppidega, millest suurem osa vastajaist osa võtab. Nähakse, et inimene pöördub alati esmajärjekorras pigem

omasuguse poole, kui läheb ametniku juurde, eriti kui sellel ametnikul on võim laps temalt ära võtta.

„Saaks rääkida kellegi omasugusega, et lihtsalt hingelt ära rääkida ja vahel ka nõu saada inimeselt, kes ei mõista hukka. Vahel tuled ise lahenduse peale, kui oled selle küsimuse kõva häälega välja öelnud.“ (N7)

Alati ei ole tahtmist rääkida, aga siis on hea kas või vaikselt kuulata. Eriti hea on, kui saadakse kuulata teiste kogemusi, kes on samas olukorras (nt lapsevanem on elus ja lapsed on sama vanad ning kuidas teised toime tulevad). Üks vastaja rõhutas, et tema tunneb sellise tugigrupi järel küll suurt vajadust ning sooviks kohtumiste regulaarsemat toimumist.

Üks vastaja arvas, et MTÜ võiks ollagi sellise tugiteenuse pakkuja, et nad piirkonnas koondaksid peresid. Piirkonnas võiks olla kindel kontaktisik, kes oleks ka rahastatud. Ta toetaks piirkonnas olevaid peresid nii lähedalt kui võimalik ning korraldaks piirkondlikke üritusi. Hetkel on teenuse pakkumine ebaühtlane, kuna pole kindlat rahastajat ning kõike ei jõua vabatahtlikkuse alusel teha.

Kaks vastajat näeksid hea meelega, et MTÜd korraldaksid lastele laagreid, nii et lapsed saaksid neis soovi korral osaleda. Laagrid on muidu üsna kallid ning kõik omavalitsused ei toeta rahaliselt nendes osalemist. Seega jäävad paljudel lastel sellised vaba aja veetmise võimalused ära. Kui MTÜ ise ei korralda, siis võiks rohkem valdasid survestada, et nad toetaksid kasuperede ühiseid väljasõite ja laagreid.

Omavalitsustelt saadav tugi on piirkonniti väga erinev. Palju oleneb konkreetsest ametnikust, kes hooldusperedega tegelema peab. Uuriti, mil määral ja kas on hoolduspered tundnud survet hakata lapsele hoolduspere asemel eestkostjaks.

Neljal juhul ei ole eestkostest kordagi juttu tehtud. Ühel juhul oleks pere ise soovinud hoolduslepingu asemel lapsed eestkostele võtta, kuna tundis, et hooldusperena oli kogu aeg kirves pea kohal, et lapsed viiakse lastekodusse. „Koolis nimetasid õpetajad neid kodututeks ja ärgitasid teisi nendega mitte sõbrustama. Ümbruskonna inimesed

süüdistasid, et võtsin pätid majja. Lapsed ei ole rumalad ja tunnetasid väga hästi, et neid siia kogukonda ei taheta ning tekitasid rohkem probleeme.“ (N12)

Üks vastaja võttis eestkoste lastekodu juhataja soovitusel peale, sest soovis ise vastutada ja asju ajada. Hooldusperena tuleb paljude otsuste tegemisel küsida luba omavalitsuselt ja see tundus tüütu.

Kuuele vastajale on omavalitused pakkunud eestkostepereks hakkamise võimalust. Osa peredest on siiski jäänud hoolduspere vormi juurde ning seda on aktsepteeritud, kuid kolm peret ütlevad, et neid survestati eestkostet võtma.

Soovisin hoolduspereks hakata, aga pakutigi ainult eestkostet. Isel asjadest suurt ei teadnud ja olin kuulnud hirmulugusid hoolduslepingust, mis perele õigusi väga ei anna, aga tingib suurt sõltuvust KOVist. Nende jaoks oli lapse ära võtmise protsess väga tüsiline, siis tundus, et nad tahtsid seda kaasust lihtsalt kaelast ära saada. (N5)

„Jah, taheti panna asenduskodusse, aga ma ei võtnud beebisid selleks, et neid hiljem asenduskodusse panna.“ (N9)

Kaks eestkostet ongi peale surutud - täitsa võõrad lapsed on. Kui oled kasvatanud last kolmandast elunädalast ja öeldakse, et kas võtad eestkoste või läheb lapsendamis, siis pole küsimustki. Teisel puhul tuli noor ema üheaastase lapsega, tüdrukule anti valida, kas võetakse eestkoste või antakse lapsendamis. Tulid augustis ja kohus oli detsembris, sinnani kasvasin noort koos lapsega enda kulul. Peale kohut kadus lapse ema elumereaines. Mulle jäi pisike eestkoste. (N4)

Kahe viimase näite puhul kasvavad peredes osa lastest lisaks hoolduslepingutega. Otsused tegid pered laste heaolust lähtuvalt, et neid ei peaks nende ainukesest teada olevast perest eemaldama.

Üldine ootus oli, et hooldusperesid ei koheldaks nagu millegi saajaid ning pigem pakutas rohkem tuge ja mõistmist, mitte süüdistamist ja suhtumist „ise võtsid selle lapse“.

2.2.4. Hooldusperedele mõeldud tugiteenused ja nende puudused

Vähemal või suuremal määral vajab iga pere tuge võõra lapse kasvatamisel. Olgu toeks siis koolituse saamine või lihtsalt mõni soe sõna. Töö autor uuris peredelt, milliseid hooldusperedele mõeldud tugiteenuseid on nad kasutanud, on need olnud piisavad ning millest enim puudust tuntakse.

Mitmel juhul aeti vastused selle küsimuse juures segi lastele suunatud teenustega. Hakati tooma näited teenustest, kus on laste vajadusi silmas pidades käidud. Küsimuse mõte oli siiski suunatud hooldusperedele kui teenuse pakkujatele mõeldud tugiteenuste kohta. Peale küsimuse täpsustamist ei osanud väga mitmed respondendid vastata. Kaks peret olid üllatunud küsimusest ning küsisid hoopis vastu: „Kas meil on mingid teenused?“ Viis vastajat teadsid, et MTÜ Oma Pere kaudu on võimalik hooldusperedel saada koolitusi, mida olid kolm peret ka kasutanud.

„Mingit nõustamist olen saanud.“ (N7)

„Koolituse vajadus on kohutav, psühholoogi teenust olen kasutanud. Piisav ei olnud ja abi ei saanud. Tundus, et psühholoogil polnud endal ka väga suurt kogemuste pagasit. Nõustamist oleks vaja olnud rohkem.“ (N1)

„Koolitusi, kui vähegi võimalik on olnud, olen küll aktiivselt kasutanud. Supervisiooni olen kasutanud, sest üks asi kurnas mind väga ära.“ (N4)

Üks vanem oli siiski väga kriitiline nende koolituste suhtes, sest on näinud teiste pealt, et abi pole nendest saadud. Koolitused on loengu vormis ja keegi ei saa pärast kindel olla, et pere neid teadmisi ka kasutada oskab.

Nad ei lähe probleemi olemusse, need on rohkem ülevaatlilikud pinnapealsed koolitused. Nad ei anna mehhanisme, kuidas sellega tegeleda. Ülioluline on see, kuidas meie reageerime, mis on mõjutatud meie endi elukogemust. Meie lähenemine nende kasvatuses peab olema kontakti loomises. Kas vanem on üldse võimeline kontakti looma lapsega? (N8)

Hooldusperedele mõeldud tugiteenuseid kasutanud kolm peret leidsid, et abi nad sellest ei saanud. Nimetati, et kasutada oleks soovinud sotsiaalpedagoogi teenust. Üks pere plaanib ära proovida MTÜ Oma Pere pakutava juristiabi teenuse lapsele elatisraha saamiseks. Mainiti ära psühholoogiline nõustamine, mida vaja oleks (praegu raskesti kättesaadav). Nt võiks olla vabariigis üks perekeskus, kus on kasuperedele spetsialiseerunud pereterapeut ja saaks kõik vastused vajadusel ühest kohast või vähemalt osataks sealt edasi suunata, kui neil kõiki spetsialiste endal pakkuda pole.

„Aga kust saab abi hooldusperes elav bioloogiline laps? Oma pere ei tohiks laiali minna kasulapse pärast.“(N7)

Hooldusperedele tugisüsteemi puudumine ongi ühe vanema arvates suurimaks murekohaks. Laps peaks tema arvates perre liikuma koos tugisüsteemiga. Lapse vajadused tuleks väga kiiresti ära hinnata enne perre minekut, et perre jõudnud, oleks perele juba selgitatud lapse kiindumusajalugu ning muudki vajadused ja nendest lähtuvalt peaks tulema juba koolitused perele.

Koguni seitse vastajat tõid suure puudusena välja puhkuse vajaduse hooldusperele. Sellist teenust praegu ei pakuta, aga oleks väga vaja. Kõigil peredel ei ole ümber sellist tugivõrgustikku, et saaksid jätta lapsed kellegi hoolde. Päris mitu hooldusperet kasutavad oma bioloogiliste laste abi hoolduslaste hoidmisel, et saaks pisutki vaba aega üksi või mehega veetmiseks.

„Kasupered vajavad puhkust. Seda, et kasuvanemad saaksid kas või kord aastas omaette olla. On väga suur läbipõlemise oht, sest 365 päeva aastas 24/7 olla olemas teiste jaoks, see pumpab ka kõige sügavama kaevu tühjaks.“ (N12)

Lapsehoidmise teenuse puhul sobiks hooldusperedele, kui last tullakse koju hoidma, et ta ei peaks endale tuttavast keskkonnast lahkuma. Kuna selline teenus on kulukas, siis soovitaksegi, et seda toetaks KOV ning hea, kui hoidja oleks ka koolitatud nõ katkiste lastega tegelemiseks. Ühel perel jäi lapsehoiuteenuse puudumise tõttu nt mehe venna pulma minemata, sest kutsutud oldi ilma lasteta ning polnud kedagi võtta - seepärast jäi pereema lastega koju.

2.2.5. Rahulolu uuenenud sotsiaalhoolekande seadusega

2018. aasta alguses jõustus uuenenud sotsiaalhoolekande seaduse muudatus, millega riik loodab suurendada hooldusperede arvu ning püüab motiveerida KOVi paigutama lapsi hooldusperedesse lastekodu aseme. Kuigi seaduse muudatus on kehtinud veel vähest aega, soovis töö autor välja selgitada, kuidas hoolduspered selle muudatusega seni rahule on jäänud.

Oli vastajaid, kes selle küsimuse peale kohe emotsioonide ajel ütlesid „ei“, kuid kui jutuga edasi mindi, siis selgus, et osa muudatustest siiski rõõmustavad. Üldiselt leiti, et igasugune muudatus paremuse poole on mõistlik, aga rahulolematust põhjustab eestkosteperede väljajätmine sellest muudatusest.

Samal ajal, kui kõik teavad, et eeskostepered on suurelt jaolt tavaline hoolduspere, kas on siis otsustajatele peale surutud või teadmatusel võetud otsus, teadmata, mis see sult ära võtab hooldusperena. Laps, kes on paigutatud [rõhutatult] asendushooldusele, see tähendab, et on riigi poolt paigutatud. (N4)

Kolm vastajat tõid välja rahulolu hoolduspere vanemale makstava lisatoetusega, mis on ühe hoolduslapse kohta $\frac{1}{4}$ töölepingu seaduse § 29 lõike 5 alusel kehtestatud töötasu alammäärast. Vastajate arvates püütakse sellega vähemalt välja näidata, et tegu on tööga. Kuna KOVi teha on selle raha maksmise viis kas toetusena või töötasuna, siis valmistab nõrdimust inimestele, et nad ei pruugi seda saada töötasuna, kui nad seda soovivad. Küll oldi rahul, et selle lisatasu kulutamise kohta ei pea tõendusmaterjali korjama. Neli vanemat leidsid, et see tasu on siiski väga väike ja kehtestatud peaks olema hooldusvanema palk (vähemalt miinimum, sõltumata hoolduslaste arvust), kuna hoolduspereks olemine ei ole heategevus. See on lapsele turvalise teraapilise keskkonna pakkumine ja selline keskkond aitab lapsel välja tulla varasest traumast - riigi kohustus on tagada see keskkond. Mitmel juhul toodi võrdluseks asenduskodusse kuluv raha ning pettunult mainiti, et lastekodu keskkond suudetakse küll kinni maksta. Mitmed vanemad arutlesid omakeskis, kas soov lapsi rohkem hooldusperedesse paigutada on hoopis riigi salajane soov kokkuhoiupoliitikat läbi viia.

Kahel juhul toodi positiivse muudatusena välja seadusesse lisatud järelhooldusteenust, mida saavad nüüd kasutada hooldusperes elanud, kuid pärast 19 aastaseks saamist õppimist jätkavad lapsed. Seni lõppes hooldusleping ära, aga lapsel võis olla kool veel pooleli ning pidi hakkama perest ellu astuma. Mitu vastajat mainisidki, et hoolduslepingu lõppedes jäid lapsed nende perre edasi elama nõ endise hoolduspere kulul, sest ei tõsta ju oma hoole ja armastusega kasvatatud last lihtsalt ukse taha. Ühte vastajat ärritas tema jaoks tekkinud seaduseauk, kuna tema hoolduslaps sai 2017. aastal 19aastaseks, siis 2018. aastal kehtima hakanud järelhooldusteenuse võimalus temale ei kehti, kuigi laps õpib endiselt ning praegu elabki edasi peres ilma riigi poolse toeta. Ühel perel on hetkel käsil selle teenuse taotlemine, aga esmamulje põhjal arvab, et see saab raske olema. „Olen rahul uuenenud sotsiaalhoolekande seadusesse §45¹⁵— §45¹⁷ lisamisega. Kui KOV nendesse täiendustesse tõsiselt suhtub, siis on hooldusperest tulnud lapsel tunduvalt kergem kutse- või kõrgharidust omandada.“ (N10)

Üks vanem ei pea hoolduspereks olemist tööks ega soovi palka, küll aga sooviks, et hooldustoetuse (240 €) puhul ei peaks aruandlust tegema. Ülejäänud vastajad on ühisel arvamusel, et kuidas iganes seda sõnastada, siis võõra lapse kasvatamine on ikkagi töö ja mitte kerge töö. Selleks, et saaks sellele ennast täielikult pühendada, oleks vajalik töötasu või vähemalt sotsiaalne kindlustatus ning pensioniaastate arvestus.

2.2.6. Hooldusperede vähenemise põhjustest ja soovitud arvukuse kasv

Kõigis eelnevates uurimustöö alapeatükkides esile kerkinud probleemide tekke üheks põhjuseks pidasid vastajad osaliselt ka hooldusperede arvu vähenemist Eestis. Uurides konkreetsemalt arvukuse kahanemist, selgitati täpsemalt oma arvamust vähenemise kohta.

Üks pere arvas, et probleemiks on nõ vähene reklaam ja inimeste teadmatus sellest võimalusest. Tihti aetakse segamini lapsendamist ja hoolduspere võimalust. Vastaja teadis rääkida näiteks Soomest, kus oli mingil ajal lausa ajalehtedes kuulutatud, et otsitakse hooldusperesid. Eestis peavad inimesed ise uurima, kui selline soov pähe tuleb, kuid paljudel ei pruugi seda mõtet tulla, kui sellest midagi kuulnud pole.

Kolmel korral arvasid vastajad, et inimesed lihtsalt ei julgesellist sammu astuda ning põhjusedki võivad olla väga erinevad. Neljal korral tõid vastajad välja puuduliku tugisüsteemi.

„Näiteks üks proua ütles, et kui sa ei saa hakkama hoolduspereks olemisega, siis ära ole. See on nii jabur.“ (N8)

Kui inimene tuleb tänavalt ning tal on südames soov, siis on see nagu seeme. Tugisüsteem peaks võtma selle seemne ja jälgima, kas see kasvab. Inimene, kellel tekib soov, ei tulegi mingi meeletu teraapilise kogemusega tavaliselt. Tugisüsteemi sellepärast ongi vaja, et inimesed ei peaks ainult hakkama saamatuse hirmu ees mõttest loobuma.

Hirmu tekkimise ühe põhjusena toodi mitmel korral välja puudulikku taustainfot laste kohta. Kuna Eestis puudub laste hindamissüsteem, siis pole ka enne lapse perre jõudmist koostatud mingit teavet. Pered kardavad teadmatust, mis tuleb koos lapsega.

Üks vastaja arvas, et rolli mängib perede vähenemisel ka tunnustuse puudumise. Toetused on väikesed, seepärast võiks kompensatsiooniks peresid nende panuse eest vähemalt tunnustada - see ei pea olema rahaline. Sama vastaja lisab ka, et soovida jätab ametnike suhtumine.

„Hoolduspere vanemad ei ole robotid. Kohe lisatakse, et kuigi hoolduspere on ajutine koht, tekib ikka kiindumus. Väga vale on kasutada väljendit: „Ära võta isiklikult! Vabandage väga, see on minu 24/7, kus laps elab.“ (N2)

„Vahel on tunne, nagu oleksin riigile võlgu, et lapsed olen kasvatada võtnud.“ (N11)

Veel toodi neljal korral hooldusperede arvu vähenemise põhjusena välja negatiivset suhtumist nii ametnikelt kui ka kaaskodanikelt, mida pered ise on tunnetanud. Näiteks võib kohata hooldusperedesse suhtumist nagu lapsendajatesse: kui võtad lapse, siis võta kõik kohustused. Ometi on siin suur vahe: lapsendajale on last vaja perekonda, aga hoolduspere soovib aidata lapsi, kellel pole oma pere juures võimalik elada. Ühe respondendi arvates on kohaliku omavalitsuse täieliku toetuse leidmine õnneasi ja loteriivõit. Teise respondendi arvates puudub KOVil koostööpartneri mõistmine ja tahe

neid aidata. KOV tunneb ennast pigem kontrollija kui toetaja rollis. Kõrval seisjatel on kujunenud arusaam kasuperest kui tuluallika otsijast, mitte kui laste abistajast. Ühiskonnas tundub puuduvat arusaam halastusest ja aitamise missioonist, kõik on justkui rahas kinni.

„Heatahtlikkus ja armastus on nagu võõrkehad. Mind süüdistati pidevalt selles, et armastusega lapsi ei kasvata. Küsin, et millega siis?“ (N12)

Ametnikega suhtlemist peetakse keeruliseks ning lisaks tundub mitmele vastajale, et ametnik võitleb mitte lapse huvide eest omavalitsuses. Süsteem on keerulisemaks läinud ning 2018. aastal jõustunud muudatusega sõltub kohaliku omavalituse tahtest senisest enam.

Kõigi respondentide arvates tuleks esmajärjekorras muuta ühiskonna, eelkõige riigi suhtumist hooldusperedesse. Riiklikult peaks selgeks tegema, et mitte ainult lapsed ei vaja kaitset. Ka inimene, kes lapse võtab, vajab vahel kaitset, abi ja toetust. Rohkem tuleks avalikult tunnustada hooldusperesid lihtsalt hoolduspereks olemise eest. Avalikust tunnustusest tegijatele saab üldsus teavet ka hoolduspereks saamise võimalusest. Rohkem tuleks julgustada neid inimesi, kellel see mõte peas tekib. Samuti soovitakse muuta ametnike suhtumist ja arusaamist, et nemad on lapse ja hoolduspere jaoks, mitte vastupidi. Hetkel kaitstakse liiga palju omavalituse huve.

Kaks inimest arvasid, et Eestis on vaja juurde rohkem lastekaitsetöötajaid, sest olemasolevad on üle koormatud. Vastajate arvates tulekski inimesi ilmtingimata juurde värvata. Lisaks võiks olla veel üks inimene, kes seisab hoolduspere huvide eest. „Keegi ei taha vastutust võtta. Kui küsid abi Sotsiaalministeeriumist, suunatakse SKAsse. Lähed sinna, saadetakse omavalitusse ning omavalitus ütleb, et tal pole raha.“ (N7)

Hoolduspered on tundnud ühiskonna poolt suhtumist, et lapsi võetakse hooldada raha pärast. Seda peaks perede arvates kuidagi muutma. Hoolduspere panustab oma rahast väga palju ja lisandub lapsega veedetud aeg, mis kulub oma pere kõrvalt. Kaaskodanikud ilmselt ei mõista, kui palju tuleb perel (nii materiaalselt kui vaimset) panustada võõra lapse kasvatamisse.

Viis vastajat tõid välja vajaduse muuta lapse perre tulemisel sisseelamise aega, nt võiks seda võrrelda emapuhkusega. Uus olukord nõuab palju aega ja vaeva. See eeldab, et laps ja ema või isa saaksid võimalikult palju koos olla. Alati ei saa väikelapsele kohe ka lasteaiakohta. Kiirustavat lasteaeda panekut ei peetagi, muide, õigeks.

2.2.7. Ekspert hinnangud Eesti hooldusperedes toimuva kohta

Töö autor palus kahel eksperdil, kirjaliku intervjuu küsimuste (Lisa 2) käigus, hinnata hooldusperede olukorda Eestis. Ekspertid tuginesid vastuseid andes enda pikaajalisele töökogemusele sotsiaalvaldkonnas.

Hooldusperede vähenemist põhjendas ekspert S. Riisalo esialgu vähenenud laste arvuga Eestis. Teiseks selgitas küsitletu, et kuigi on viimasel kümnel aastal abivajavate laste arv suurenenud, on õnneks vähenenud perest eraldatud laste arv. Kahjuks on muutumatu proportsioon asenduskodu ja perekonnas hooldamisel olijate seas. Arvestades vähenenud laste arvu ja ka laste perest eraldamise vähenemist, on püsinud sama laste osakaal, kes paigutatakse eestkosteperre, seega ei ole peres kasvamine mitte sotsiaalteenuse, vaid perekonna õigusliku institutsiooni kaudu tagatud. Eraldi on tema sõnul konkreetsed põhjused analüüsitud ja lahendused pakutud nii asendushoolduse alusanalüüsis kui ka rohelises raamatus, mis on meie Sotsiaalministeeriumi lehel kättesaadavad, sh perede värbamise puudulikkuse, tugiteenuste nappuse, suunise puudumine perepaigutuse eelistamises jne. Nimetatud puudused on tänaseks tema sõnul leidnud lahenduse sotsiaalhoolekande seaduse 2018. aasta algusest jõustunud muudatustes, millega on asendushoolduse korraldus täiesti ümber tehtud.

Jane Snaithi arvamusel kohaselt on esimene põhjus inimeste vähene teadlikkus –eelkõige selle valdkonna vajadustest. Liiga suur on veel nõ emotsionaalse otsuse osakaal ja ka müüdid mittebioloogilise lapse kasvatamise ohtudest. Mõjutab ka teadmatus ja oskamatus suhelda varases lapseas hülgamist kogenud lapsega, aidata tal tema hingelise traumaga toime tulla. Samuti vähene teadlikkus kiindumussuhte loomisest, selle olulisusest ning kasuvanemaks olemise erilisest rollist. Kõige eelnimetatu taga on püsiva tugisüsteemi puudumine terves riigis ja selle vajadusest arusaamise puudulikkus. Et kasupere/vanem võiks tunda ennast turvaliselt ja ohutult selle sammu tegemisel, peab ta olema riiklikult

toetatud ja teavitatud igal sammul ja olukorras, millega ta kokku puutub. Ainult ise ennast turvaliselt tundev ja toetatud vanem saab pakkuda turvalist hooldust. J. Snaithi hinnangul 2018. aastast muudetud seadus seda kõike siiski ei taga. Muutused on toimunud ka ühiskonnas ja probleemide raskusastmes. Elu hammasrataste vahele jäänud lapse olukord muutub järjest keerulisemaks.

Esinevate puuduste kõrvaldamisele on viimastel aastatel Sotsiaalministeeriumis keskendutud ning olulist lisatuge saadud ka Euroopa sotsiaalfondi vahenditest tugitegevuste arendamiseks. Signe leiab, et riigilt on asjaosalistele abiks tugiteenused ja koolitus, samuti perede värbamine ja ette valmistamine, mis on puudustena välja toodud juba 2015. a - seega on nüüd uuenenud seadusega lahendused tagatud.

Olen olnud alati seda meelt, et perede suurim puudus on asjakohaste hoolduspere põhiste tugiteenuste nappus, aga ka üldiste avalike teenuste kvaliteet ja kättesaadavus (see on kõikide lapsi kasvatavate perede probleem, kui tekib eriolukord, sh ka ajutise iseloomuga). Teine pool on positiivne koostöö kohaliku omavalitsusega, mis on sõltuvalt sotsiaaltöötajast ja perest ning nende suhetet väga erineva kvaliteediga. Siin peab olema vastastikune usaldus ja toetamine, et lapsele tagada parim võimalik abi. (E1)

Puuduste kõrvaldamiseks pakub ekspert J. Snaith välja omapoolsed mõtted. Tema arvamuse kohaselt tuleks esmalt perekonnas luua hooldamise miinimumstandardid – mida järgida, millele peab hoolduse sisu vastama. Praegu järgitakse liiga palju väliseid näitajaid. Teisena toob ta välja kohustuse, et laps liigub perre ainult koos olemasoleva tugisüsteemiga. Kui riik kehtestab miinimumstandardid, siis pole oluline, kas tugiteenuseid pakub perele kohalik omavalitsus ise või ta ostab seda teenust sisse. Väga oluline on toetada ja jälgida peret kuni kaks aastat pärast paigutust, sest see on lapse arengu muutustele aluse panemise ja kontakti loomise kriitiline aeg. Tugisüsteem peaks pere kõrvale jääma kuni lapse ellu astumiseni või sealt edasi liikumiseni.

Palju poleemikat on tekitanud hooldusperedes uue seaduse muudatusega kehtima hakanud toetuse maksmine hooldusperele. KOV saab otsustada, kas riigilt temale teenuse

osutamiseks üle antud raha jõuab hoolduspereni toetuse või töötasuna. Ekspertidele sai esitatud küsimus, mis on nende soovitusel selle toetuse maksmise osas.

Mina teeks otsused juhtumipõhiselt ja kui tegemist on professionaalse hooldusperega, kes kasvatab lapsi tööna ega tee muud tööd, siis käsitleks seda tööna ehk asendushooldsteenuse osutamisenä. Kui pere pakub teenust vaid ühele lapsele tulenevalt varasemast seotusest selle lapsega ning ei kavatse olla avatud uutele lastele, siis pigem mitte tööna. (E1)

Jane Snaithi sõnul ei tohiks Eesti-suurusel riigis olla nende vahendite jagamisel liiga palju seaduslikke valikuid. Kui panna kõrvuti kaks kasuperet, kel lapsed sama vanad, sarnased probleemid ja vajadusedki, aga pered hooldavad erinevate omavalitsuste lapsi, siis kehtib ebavõrdsus, kui ühele on otsustatud toetust maksta, aga teisele mitte. Või on ühel see vormistatud töötasuna ja vanem saab rahulikult olla vajaliku aja kodune ning täita lapse vajadused kontakti loomise järele. Teisele makstakse sarnases situatsioonis toetusena ja vanem peab ikka kodust väljaspool tööd leidma, et tagada endale sotsiaalsed garantiid ja haigekassa. „Esiti peab jagamise alus olema võrdne – ja teiseks pooldan mina töötasu – sest sotsiaalsed garantiid on üks hooldusperede vanemate valukohti.“ (E2)

J. Snaith lisab, et lapse vajadus nõuab vanemalt suurt tähelepanu, eriti paigutuse esimestel kuudel ja aastatel. Töötasuta on keeruline jääda kas või mõneks kuuks kriitilisel ajal koju, et luua lapsele turvalise kontaktiga keskkond. Ühe konkreetse juhtumi puhul ütleb ta, et kui kasu vanem jätkab lapse perre tulemise järel kohe tööl käimist, siis ei aita ta kedagi - ei ennast ega neid lapsi.

Kohalik omavalitsus saaks hooldusperesid ekspert J. Snaithi sõnul aidata, tagades perede võrdse kohtlemise olemasolevate vahendite piires: tagada sotsiaalsed garantiid, tunnustada (mitte hukka mõista ega vihjamisi ähvardada või oma frustratsiooni välja elada). Pakkuda võiks ka erinevaid võimalusi puhkuseks ja hingetõmbeks, samuti võiks eelistada hooldusele paigutatud lapsi teenuste järjekordades (lasteaed, kool, teraapiad jms), sest need lapsed tulevad perre sageli üleöö ja kõiki vajalikke korraldusi ei ole aja puudusel kohe jõutud teha.

Ekspert S. Riisalo sõnul on KOV kohustatud tegema lapsele sisulise juhtumiplaani ja seda järgima, külastama last regulaarselt ja planeerima tema elu ette vaatavalt. Teisest küljest on KOV kõnealuste laste eestkostja. Selles rollis on tal piiramatud võimalused ja kohustused tagada lapse heaolu.

Lihtne oleks öelda, et KOV peab täitma seadust ja siin ei ole tegemist uute regulatsioonidega. KOVi ülesanne on toetada last ja teda kasvatavat peret tulenevalt veel ka Lastekaitse seadusest. Ei ole riik siiski kergeusklik, sestap oleme riigilt juba mitu aastat pakkunud hooldusperedele tugiteenuseid. (E1)

Järgnevalt toobki S. Riisalo hea näitena välja Eesti kodanikuühenduse MTÜ Oma Pere, kes pakub riigile hea partnerina tellitud tugiteenuseid hooldusperedele ning on sealjuures need teenused ise ka välja töötanud. Üldiselt leiab ta, et MTÜde roll on klassikaline eestkoste roll: ühiskonnas hooldusperede ülesande teadvustamine, selle rolli normaliseerimine positiivse eeskujuga, avatusega, üksteise, sh ka hooldusperede toetamine, samuti päritoluperede kaasamine, aga ka hooldusel olevate laste õiguste eest seismine. Lisades, et ideaalis peaksid MTÜd olema professionaalsed nagu mujal maailmas. Lastega tegelevates MTÜdes peaks olema vastava eriharidusega inimesed, kes suudavad riigile anda täiendavat teavet ja jagada oma kompetentsi. Samalaadset käitumist ootaks ka teistelt sel maastikul toimetavatelt organisatsioonidelt Eestis.

Jane Snaith täiendab Signe Riisalo mõtet, et ilmselt on ühiskonnas vajadus ka sellise info järele, millega mingi organisatsioon tegeleb, millele keskendub. Sageli saavutavad nad teadmiste taseme ja ka koondavad kompetentsi, mida ei pruugi riigil ega KOVil olla. Ta leiab lisaks, et riik peaks väga oluliste otsuste ja muudatuste tegemisel võtma kodanikuühendustest ajutiselt tööle eksperte, kellel on jalad maas ja ühendus reaalse eluga olemas. Praegune kaasamine tema sõnul ei toimi, sest ühendustes tegutsevad inimesed on küll pühendunud, aga ülekoormatud. Esiteks on inimesed hõivatud oma igapäevaste vajaduste lahendamisega ning kaasamisel antud tähtajad on tihti liiga lühikesed, et jõuaks ette antud ajaga teemasid korralikult läbi töötada.

„Siit tulevad pealiskaudsed analüüsid, kiirustades tehtud vastused ja ellu saab toodud muudatus, mis ei vasta tegelikele vajadustele. Vajaduse pinge ja valu aga paneb sageli pinnapealseid seisukohti välja ütlema ega panusta tegeliku vajaduse lahendusse.“ (E2)

Antud töös ühele väga olulisele küsimusele, kuidas oleks võimalik juurde saada hooldusperele teenuse pakkujaid, vastab J. Snaith, et lahenduse annaks kõigi töös toodud ettepanekute realiseerimine. Lisanduvad muidugi veel mitmed tegurid, nagu vanema turvalisus, mille tagab nii tema emotsionaalne seisund ja tugisüsteem kui ka sotsiaalsed garantiid ja võimalus oma elu ning vajaduste eest hoolitseda. Kui inimene tunneb ennast piisavalt turvaliselt selle sammu tegemiseks, siis seda ta ka teeb. rõhutab, et Eestimaa inimesed on palju saavutanud viimaste aastakümnete jooksul, s.t inimeste/perede esmavajadused on suures osas rahuldatud. Maslow' järgi liigubki inimene siis edasi uuele tasandile – vajadusele kedagi teist aidata. See on iseenesest hea lähtekoht hooldusperede arvu suurendamiseks. Kui eelpool toodud kitsaskohad on lahendatud, pakutakse püsivat tuge ja turvalisust ka teistele. Muidugi võime rääkida teavituskampaaniatest ja ilusatest lugudest, rõhuda inimeste empaatialle, kaastundele ja võimalustele last aidata. J. Snaith rõhutab veel kord oma kogemusest lähtuvalt, et kasuvanemaks olemine ei ole heategevus. See on suur ja teadlik töö raske taustaga lapse abistamisel ja kasvatamisel ning tema katkiste suhtemustrite parandamisel. Esmane on siiski see, mida pere/vanem teadmine, et ta saab tuge, kui ta selle otsuse vastu võtab.

Riigipoolse eksperdi arvates ei ole Eesti võrreldes teiste riikidega mingi erand hooldusperede arve juurde saamisel ning meetodidki selleks on sarnased. Ta sõnab, et Sotsiaalministeerium on tellinud TAI-lt teavituskampaania, mis 2018. a kevadel algab. Eesmärk ei ole vaid üldine kampaania, vaid sihitatud tegevused. Muudatuste mõju saab Signe Riisalo arvamusel hinnata paari aasta pärast, seniks jätkatakse KOVide toetamist perepõhise asendushoolduse senisest laialdasemal toetamisel.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Uuringu käigus ilmnis mitmeid hooldusperede vähenemise põhjuseid Eestis praktiseerivate hooldusperede arvamuste järgi ning lisaks andsid probleemile hinnangu ka kaks sotsiaalhoolekande pikaajalise kogemusega ekspert.

Uuringus osalenud hooldusperede arvates tingisid hooldusperede arvu vähenemise järgmised põhjused:

- puudulik tugisüsteem;
- vähene teavitustöö tegelikust olukorrast ja puudulik reklaam;
- napp tunnustus tegutsevatele hooldusperedele;
- napp/puuduv info lapse tausta ja tervise kohta;
- teadmastusest tingitud hirmud, kartus võimalike ebaõnnestumiste ees jms;
- nii riigi kui ühiskonna poolt tajutav negatiivne suhtumine hooldusperedesse.

Tugisüsteemi puudulikkus hakkas hooldusperede arvu vähenemise põhjustest kõige rohkem silma ning selle mainisid ka mõlemad eksperdid ära. Riigipoolse esindajana eksperthinnangu andnud Signe Riisalo leidis, et uuest, 2018. aastast kehtima hakanud seaduse muudatusega on see probleem lahendatud, kuigi tulemusi ei saa hinnata ilmselt enne paari aasta möödumist. Jane Snaith jäi selles osas eriarvamusele ning ka vastanud perede arvamused kattusid suures osas J. Snaithi arvamusega, et see süsteem ei toimi ja on endiselt puudulik. Tugisüsteemi puudust nähakse peamiselt selles, et kuigi see sai kirja pandud, on ikka tunne, et see on lihtsalt kusagil kirjas, aga tegelikkuses ei toimi.

Arvestades töö mahtu ja vastanute arvu, ei saa ainult selle töö põhjal teha kaugele ulatuvaid järeldusi, küll aga annab see hea ülevaate peamistest probleemidest, millega hooldusvanemad praegu tegelema peavad. Samuti toob see siiski välja ka kaudsed hooldusperede vähenemise põhjused.

Nagu üks respondent ütles, on sellesse teenusesse juba ette draama sisse pandud. Vastustest lähtuvalt on väga tähtis, et pered saaksid hoolduspereks hakates korraliku ettevalmistuse. Põhirõhk on isikuomadustel, kuid kasuvanemaks saajad peaksid läbima ka spetsiaalse psühholoogilise testi ja koolituse.

Sarnaselt töö teooria osas kirjeldatud lapse arenguliste eripäradega ning kiindumushäire teooria teadvustamise vajalikkusega, avaldasid mitmed hoolduspered muret, et neid teemasid käsitletakse Eestis veel vähe. Võttes perre kasvama lapse, kellel on kiindumushäire, tähedab see endale kogu vastutuse võtmist kõige toimuva eest (Rygaard, 2014, lk 155) Samas leiti, et perre tuleva lapse huvidest lähtuvalt on väga tähtis saada infot tema tausta kohta.

Üldsuse suhtumine nii KOVi, riigi kui ka kaaskodanike seas peaks muutuma. Üldine ootus on, et saaks rohkem mõistmist kui hukkamõistmist. Lisaks soovisid pered, et otsuseid tehtaks alati lapse huvidest lähtuvalt, mitte KOVi, riigi või bioloogilise vanema huvist lähtuvalt, nagu neile on senise põhjal tihti mulje jäänud.

Kuna läbi viidud uuringu tugiteenuste küsimused koostati Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna Läänemaa piirkonna huvist lähtuvalt, siis pandi hoolduspere vanemate vajadusi arvesse võttes kokku järgmiste tugiteenuste soovide nimekiri, mis vajaduse põhised laieneb ka kõigile teistele Eesti Lastekaitse osakondadele:

- sotsiaalpedagoogi teenus - mõeldud perevanemale nt kaks korda aastas;
- lapsehoiu teenus – hooldusvanematele puhkuse andmiseks;
- bioloogilise pere toetamise teenus;
- kogemusnõustamine;
- psühholoogilise nõustamise teenus – kogemustega psühholoog, kes oleks mõistliku ajaga ka kättesaadav;
- piirkondlikult tegutsev inimene, kes tegelebki ainult hooldusperede ja nende vajadustega, kuna lastekaitsetöötajal ei ole aega hooldusperele - tema sihtgrupiks on laps;
- pedagoogide harimine, võttes aluseks antud valdkonnast tulenevaid eripärasid.

Uuringus osalenud perede tausta uurides võis teha järeldusi, et hoolduspered on enamasti majanduslikult keskmisel või keskmisest paremal järjel. Lisaks riigipoolsele hooldustoetusele, mis on hetkel 240 eurot kuus (Sotsiaalkindlustusamet, 2018, lk 12), panustatakse hoolduslapse kasvatamisse ka isiklikust sissetulekust.

2018. aastast kehtima hakanud sotsiaalhoolekande seadus muudatus asendushoolduse rahastamises (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015) on suurema osa vastajate arvates hea muudatus, kuid on tekitanud palju segadust ja küsimusi selle maksmise osas. Nimelt on vastajate arvates mitmetel kohalikel omavalitsustel alles endale korralikult selgeks tegemata selle toetuse maksmise võimalus töötasuna ning tekitanud palju segadust hooldusperedes. Hooldusvanemale makstava toetuse maksmise, kas toetusena või töötasuna, otsustab KOV. Vastajate arvates on KOVil lihtsam maksta lisaraha toetusena, mille tõttu jäävad hooldusvanemal saamata sotsiaalsed garantiid. Viimane variant võib tekitada probleeme uute hooldusperede värbamisel.

Perede kogemuste põhjal koostati nimekiri vajalikest muutustest riiklikul tasandil, et hoolduspere teenuse pakkujaid juurde tuleks:

- lapse kasvatamist (hooldamist) võimaldav palk;
- kindel ja püsiv tugisüsteem (organisatsioon), mis liigub pere juurde koos lapsega;
- ettevalmistavad jm koolitused - nn turg vabaks!stiilis (standardite loomine, s.t mida peab koolitus sisaldama, et pere vastaks nõutavatele standarditele ja pere ise valiks talle vajaliku teema;.
- lapse riskide hindamine, arvestades tausta, kust laps tuleb (kiindumusajalugu jms) ja informeerimine perekonda kõigist teadaolevatest lapse eripäradest;
- bioloogilistele vanematele ette anda tähtaeg, mille jookul ennast parandada (pole õige lasta lapsel terve lapsepõlve oodata, millal ema ennast kokku võtab, äkki ei võtagi).

Hooldusperede vanemad soovivad rõhutada, et suhtumine ja toetus on väga olulised pere hakkama saamisel. Pered vajavad tuge, et säiliks oma peres terve õhkkond ning kannatama ei peaks pere bioloogilised lapsed, kes hoolduslastega koos kasvavad.

KOKKUVÕTE

Töö teema on aktuaalne seoses 2018. aastal jõustunud sotsiaalhoolekande seaduses tehtud muudatustega antud valdkonnas. Töö probleemiks on Eestis vähenev hooldusperede arv ning käesoleva, 2018. aasta seaduse muudatustega soovib riik leida juurde hooldusperesid asendushoolduse teenuse pakkumiseks, vähendades sellega asenduskodus elavate laste arvu. Riiklikult on teadvustatud laste paremad kasvutingimused hooldusperedes.

Töö teoreetilises osas antakse ülevaade hooldusperre teenusele saabuvate laste arengu eripäradest ning teadlikust kiindumushäire teooriast laste kasvatamisel. Tuuakse välja asendushoolduse korraldamise seadusandlikust poolest Eestis. Kirjeldatakse asendushoolduse teenuse pakkumise võimalusi hooldusperes ning põhjusi, miks laps bioloogilisest perest eraldatuna hooldusperes kasvama peaks.

Töö uuringu tarbeks viidi läbi kvalitatiivne uurimus 2018. aasta kevadel. Valimi moodustasid MTÜ Igale Lapse Pere ühingusse kuuluvad kogemustega hoolduspered, kes olid ise motiveeritud vastama. Vastajaid oli kokku 12, kes kõik olid naised. Andmeid koguti poolstruktureeritud intervjuude kaudu ning andmeanalüüsiks kasutati temaatilist probleemikeskset analüüsi. Intervjuude läbiviimiseks kasutas töö autor intervjuu kavas olevaid küsimusi (Lisa 1), kuid küsis vastavalt üles kerkinud probleemidele respondentidelt täiendavaid lisaküsimusi. Moodustati valim kahest eksperdist, kellest üks esindas riiki ning teine kodanikuühendusi. Ekspertidega viidi läbi kirjalik intervjuu, mille käigus vastati kaheksale küsimusele (Lisa 2).

Eesmärgi saavutamiseks püstitatud uurimisküsimused said vastused. Hoolduspered tõid välja mitmeid teenuse pakkumise motivatsiooni allikaid. Teenust pakkuvatele peredele mõeldud toetussüsteemi kohta anti vastuseid nii puuduste kui ka rahulolu osas. Respondendid pakkusid välja erinevaid lahendusi, mis nende arvates muudaks teenuse meeldivamaks uutele peredele. Uuringul saadud vastustest selgusid mitmed arvatavad hooldusperede vähenemist tingivad põhjused. Nii hooldusperedelt kui ka ekspertidelt saadud sarnased või ühtivad vastused teatud põhjustele viitavad vajadusele probleem lähiajal lahendada. Nimelt leidsid kõik respondendid, et suurim hooldusperede vähenemise põhjus on kindla tugisüsteemi puudumine riigis. Lahku läksid vastajate

arvamused lahenduse osas, kus riigipoolne respondent leidis, et riik on selle probleemi lahendanud, tehes muudatuse sotsiaalhoolekande seadusesse. Ülejäänud vastajad leidsid, et probleem on endine ning lahendus ei toimi.

Töö järelduste ja ettepanekute osas toodi välja kõik hooldusperedelt kuulnud erinevad arvamused hooldusperede vähenemise põhjustest Eestis. Lisaks pakuti välja ka lahendusi, mis muudaksid hooldusperede teenuse pakkumise meeldivamaks uutele peredele ja tooks nad selle teenuse pakkujate hulka.

Uuringu tugiteenuseid puudutavate küsimuste vastustest huvitus SKA Läänemaa lastekaitse osakond ning sellest lähtuvalt tegi töö autor vajalikest tugiteenustest nimekirja, mille abil saab asendushoolduse tugiteenuste koordinaator oma töös teha parendusi. Perede soovid olid järgmisteks teenusteks:

- professionaalne psühholoog;
- sotsiaalpedagoog;
- lapsehoid;
- kogemusnõustamine;
- bioloogilise pere toetamine;
- hooldusperede ühine tugiisik.

Lisaks tehti ettepanekuid ka riigi valitsusasutustele vajalike muudatuste tegemiseks, et hooldusperesid juurde tuleks. Jane Snaith arvas, et praegused muudatused ei ole piisavad, tagamaks hooldusperede juurdekasvu, ning ainult kodanikuühendustelt saadava toetusega ei tohiks riik piirduda.

Signe Riisalo sõnade kohaselt on Eestis käivitumas Tervise Arengu Instituudi korraldatav teavituskampaania, mis tutvustaks probleemi ja aitaks inimestel teadvustada võimalust hoolduspereks saada. Signe on positiivselt meelestatud ja usub, et tehtud seaduse muudatused toovad hooldusperesid juurde, ent möönab siiski, et kindlamalt saab viimasest muudatusest tingitud tulemusi hinnata alles mõne aasta pärast.

Töö autori hinnangul tasub teha samal teemal uus uurimus mõne aasta möödudes ning võrrelda hooldusperede rahulolu ja arvukuse näitajaid. Samuti tuleks edaspidi läbi viia kvalitatiivne uurimus kogu rahva seas, et välja selgitada üldine arvamus hooldus-perest.

VIIDATUD ALLIKAD

- Atwool, N. (2013). Birth family contact for children in care: How much? How often? Who with? *Child Care in Practice*, 19(2), 181–198. <https://doi.org/10.1080/13575279.2012.758086>
- Brown, J. D., Gerritts, J., Ivanova, V., Mehta, N., & Skrodzki, D. (2012). Motives of aboriginal foster parents. *Children and Youth Services Review*, 34(7), 1298–1304. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.03.004>
- Brown, J. D., Ivanova, V., Mehta, N., Skrodzki, D., & Rodgers, J. (2015). Emotional needs of Aboriginal foster parents. *International Journal of Social Welfare*, 24(1), 3–13. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12097>
- Bruskas, D. (2008). Children in Foster Care: A Vulnerable Population at Risk. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 21(2), 70–77. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6171.2008.00134.x>
- Connell, C. M., Vanderploeg, J. J., Katz, K. H., Caron, C., Saunders, L., & Tebes, J. K. (2009). Maltreatment following reunification: Predictors of subsequent Child Protective Services contact after children return home. *Child Abuse and Neglect*, 33(4), 218–228. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.07.005>
- Coria-Avila, G. A., Manzo, J., Garcia, L. I., Carrillo, P., Miquel, M., & Pfaus, J. G. (2014). Neurobiology of social attachments. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 43, 173–182. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2014.04.004>
- De Maeyer, S., Vanderfaeillie, J., Robberechts, M., Vanschoonlandt, F., & Van Holen, F. (2015). Foster parents' coping style and attitudes toward parenting. *Children and Youth Services Review*, 53, 70–76. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.03.023>
- Eluruumile esitatavad nõuded. (2015). *Riigi Teataja I*, 03.07.2015, 34. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/103072015034>
- Forrester, D., Goodman, K., Cocker, C., Binnie, C., & Jensch, G. (2009). What is the impact of public care on children's welfare? A review of research findings from England and Wales and their policy implications. *Journal of Social Policy*, 38(3), 439–456. <https://doi.org/10.1017/S0047279409003110>
- Heim, C., & Nemeroff, C. B. (2001). The role of childhood trauma in the neurobiology of mood and anxiety disorders: preclinical and clinical studies. *Biological*

- Psychiatry*, 49(12), 1023–1039. [https://doi.org/10.1016/S0006-3223\(01\)01157-X](https://doi.org/10.1016/S0006-3223(01)01157-X)
- Horan, S. M., & Booth-Butterfield, M. (2010). Investing in Affection: An Investigation of Affection Exchange Theory and Relational Qualities. *Communication Quarterly*, 58(4), 394–413. <https://doi.org/10.1080/01463373.2010.524876>
- Hughes, D. A., Baylin, J., & Siegel, J. B. (2012). *Brain-Based Parenting: The Neuroscience of Caregiving for Healthy Attachment*. New York: W.W.Norton & Company.
- Höjer, I., & Sjöblom, Y. (2010). Young people leaving care in Sweden. *Child & Family Social Work*, 15(1), 118–127. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2009.00661.x>
- Kelly, W., & Salmon, K. (2014). Helping foster parents understand the foster child's perspective: A relational learning framework for foster care. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 19(4), 535–547. <https://doi.org/10.1177/1359104514524067>
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Lastekaitseadus. (2014). *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/106122014001>
- Lester, D. (2013). Measuring Maslow's Hierarchy of Needs. *Psychological Reports*, 113(1), 15–17. <https://doi.org/10.2466/02.20.PR0.113x16z1>
- Moriceau, S., & Sullivan, R. M. (2005). Neurobiology of infant attachment. *Developmental Psychobiology*, 47(3), 230–242. <https://doi.org/10.1002/dev.20093>
- Ojala, I. (2004). *Kas sa võtad mind oma lapseks?* Tallinn: Pilgrim.
- Osila, L., Turk, P., Piirits, M., Biin, H., Masso, M., & Anniste, K. (2016). *Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring*. Loetud aadressil <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2016/05/Asendushoolduselt-elluastuvad-noored-lopparuanne.pdf>
- Paloheimo, M. (2015). *Lapsepõlve mõjud*. Tallinn: Varrak.
- Perehüvitiste seadus. (2016). *Riigi teataja I*, 08.07.2016, 1. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017062>
- Perry, B. D., & Szalavitz, M. (2016). *Poiss, keda kasvatati nagu koera*. Tallinn: Igale Lapsele Pere.
- Poopuu, T. (2011). Eesti lastekaitseüsteem vajab laiapõhjalist arendamist. *Sotsiaaltöö*, 11(4), 22–23.

- Riigikontroll. (2009). *Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel. Kas riiklik hoolekanne on tõhus?* Loetud aadressil <http://www.digar.ee/arhiiv/et/download/104704>
- Rosentau, M. (2016). *Mida inimene tõeliselt vajab?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rygaard, N. P. (2014). *Kiindumushäirega laps*. Tallinn: Igale Lapsele Pere.
- Saldaña, J. (2016). *The coding manual for qualitative researchers*. (J. Seaman, Ed.). SAGE Publication Ltd.
- Sarantakos, S. (2005). *Social Research*. New York: Palgrave Macmillan.
- Siplane, A. (2006). *Kasulaps iseseisvas elus*. Tudulinna: Eesti Kasuperede Liit.
- Smyke, A. T., Zeanah, C. H., Gleason, M. M., Drury, S. S., Fox, N. A., Nelson, C. A., & Guthrie, D. (2012). A randomized controlled trial comparing foster care and institutional care for children with signs of reactive attachment disorder. *American Journal of Psychiatry*, 169(5), 508–514. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2011.11050748>
- Soonets, R., Popova, A., Roomeldi, M., Haldre, L., Saar, S., Kuiv, K., Kutsar, D. (2007). *Lapse väärkohtlemine II*. Tartu: AS Atlex.
- Sotsiaalhoolekande seadus. (2015). *Riigi Teataja I*, 30.12.2015, 5. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/128122017066?leiaKehtiv>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2018a). Asendushooldusteenuse kvaliteedijuhis. Loetud aadressil <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/uudised/valminud-asendushooldusteenuse-kvaliteedijuhis>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2018b). *Soovituslikud juhised kohaliku omavalitsuse üksusele asendus - ja järeelhooldusteenuse korraldamisel*. Loetud aadressil https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/soovituslikud_juhised_kohaliku_omavalitsuse_üksusele_asendus-ja_jarelhooldusteenuse_korraldamiseks.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2013). *Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs*. Loetud aadressil https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/ahk_alusanalyys_dets_2013.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2014). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

- Sotsiaalministeerium. (2017). Asendushoolduse osutamine aastatel 2012–2016. *Sotsiaaltöö Uudiskiri*, 11. Loetud aadressil http://www.tai.ee/images/PDF/TSO_Viited_/Uudiskirja_Asendushooldus.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2018). Laste ja perede programm. Loetud aadressil https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/sisekomm/laste_ja_perede_programm.pdf
- Ziegler, D. (2012). Understanding and treating attachment problems in children: What went wrong, and how can problems be fixed? Retrieved from http://www.jaspermountain.org/understanding_treating_attachment_problem.pdf
- Van Audenhove, S., & Vander Laenen, F. (2017). Future expectations of young people leaving youth care in Flanders: the role of personal and social capital in coping with expected challenges. *Child & Family Social Work*, 22(1), 256–265. <https://doi.org/10.1111/cfs.12233>

LISAD

Lisa 1. Intervjuu küsimustik

Esimeses osas on poolstruktureeritud küsimused ja teises osas avatud küsimused

valikvastustega:

Teie vanus

- 25-35
- 36-50
- 51-...

Kas peres on bioloogilisi lapsi? Kui jah, siis mitu ja kas nad kasvavad (kasvasid) koos perre võetud kasulastega.

Mitu last on hetkel peres hooldusel (lepingu alusel) ja kui kaua on nad Teie pere liikmed olnud?

Kui vana(d) on hooldusel olev(ad) laps(ed)?

Kas olete ka varem hoolduspere olnud?

- Jah
- Ei

Intervjuu küsimused:

- Kas olete läbinud PRIDE'i koolituse? Kui „Ei“, siis miks? Kui „Jah“, siis kas jäite rahule koolitusel pakutavate teadmiste ja oskustega? Kas koolitus pakub piisavalt tuge hoolduspereks hakkamisel? Millest jääb vajaka? Milline on vajadus järelkoolituse järele?
- Olete mõelnud ka tulevikus võimaluse korral olla hoolduspereks uutele lastele? Kui „Ei“, siis mis võiks olla selle põhjuseks?
- Mis motiveerib olema hoolduspere?
- Mis on Teie arvates põhjuseks, et Eestis hooldusperede arv on vähenenud?
- Olete tundnud survet KOVilt hakata lapsele (lastele) eestkostjaks? Kui „Jah“, siis milles see väljendus?
- Millised on Teie ootused KOVile? Millist tuge ja kelle poolt vajate, et oma tööst

rõõmu tunda?

- Kas olete kasutanud hooldusperedele mõeldud tugiteenuseid, milliseid? Kui mitte, siis mis põhjustel.
- Kuivõrd on tugiteenused sellisel kujul olnud piisav toetus perele?
- Millist toetust vajaksite (lisaks)? Kas mõni teenus on näiteks puudu või ebasobilik vms?
- Millised on Teie ootused hooldusperesid ühendavale mittetulundusühingule?
- Kuivõrd olete rahul uuenenud sotsiaalhoolekande seadusega asendushoolduses? Kas teie kui asendushoolduse teenust osutava pere liige võiksite oma töö eest palka saada ja kui, siis mis võiks selle suurus olla? Kuidas hindate hoolduspere kohustust ja võimalusi toetada perre võetud lapse päritolupere?
- Milliseid muutusi soovitate, et hoolduspereks olemine oleks meeldivam uutele peredele?

Lisa 2. Küsimustik eksperdile

Austatud vastaja!

Mina olen Sille Tohver ning õpin Tartu Ülikooli Pärnu kolledžis sotsiaaltöö ja rehabilitatsiooni korraldust. Olen oma õpingutega jõudnud lõputöö kirjutamise faasi. Minu lõputöö teemaks on „Võimalikud takistused hoolduspere teenuse pakkumisel praktiseerivate hooldusperede näitel“.

Kaasas oleva kirjaliku intervjuuga soovin oma tööd täiustada eksperthinnangu kaudu. Vastates küsimustele oma kogemuse järgi, saate kaasa aidata minu lõputöö valmimisele.

Suured tänud Teile!

- Kui kaua olete töötanud sotsiaaalalal või sellega kokku puutunud?
- Millised põhjused võivad Teie arvates olla hooldusperede arvu vähenemise taga?
- Milliseid püsivaid tugisüsteeme peaks riik moodustama hooldusperede toetuseks?
- Milliste meetoditega oleks Teie hinnangul võimalik juurde saada perekonnas hooldamise teenuse pakkujaid?
- Millisel viisil on kohalikul omavalitsusel Teie arvates võimalik toetada hooldusperede toimetulekut?
- Milline võiks olla hooldusperesid ühendavate kodanikuühenduste roll?
- Millest tunnevad hoolduspered Teie hinnangul hetkel enim puudust?
- KOVi otsustada on, kas riigilt temale teenuse osutamiseks eraldatud raha jõuab hoolduspereni toetuse või töötasuna. Mis oleks Teie soovitus?

SUMMARY

POSSIBLE BARRIERS TO PROVIDING A FOSTER FAMILY SERVICE ON AN EXAMPLE OF PRACTICINING FOSTER FAMILIES

Sille Tohver

For the survival of mankind it is necessary that children are born. Every child is of value. It is important to ensure that every small person gets to grow in a developing growth environment. Children can not choose the family to which they are born. Ideally, each child lives with one's biological family. Unfortunately, the world is not ideal. If the child can not live with his or her family for any reason, he / she is entitled to alternative care. Instead of living in a substitute home, the best for a child is to live in a foster home. In Estonia, the number of foster families keeps declining.

The aim of this paper is to find out the difficulties faced by caregivers in providing substitute care services and the opportunities to make service provision more attractive to new potential caregivers. Based on the objective, the answers to the following research questions are sought:

- What motivates to become a foster family?
- What is the extent of satisfaction with the support system in Estonia for foster families?
- What changes would make becoming a foster family more attractive for new families?

The theoretical part of the paper provides an overview of the legislation that regulates foster care in Estonia. In addition it describes the peculiarities of early childhood development, due to lack of knowledge of the family or other circumstances. These peculiarities can create difficulties in raising a child in foster family. There is an overview of affinity theory, which suggests that the children are perfectly normal and their behavioral characteristics are due to abnormal growth environment.

An empirical study is carried out, using problem centred semi-structured questions in an interview. A qualitative method is used. The sample was comprised of members of a association, who had experiences as foster families. Qualitative content analysis is used

to describe the data. In addition, two expert interviews were conducted to add to the work, one with representative of the state and the other with non-profit organization managing director.

Based on the experiences of the foster families, the study outlined several difficult circumstances in providing this service. Half of the respondents were not satisfied with the pre-training offered in Estonia, which in their opinion does not provide as much knowledge as it could. Improvement proposals were made for organizing training. A big problem was seen with the fact that children come to the family without proper prior assessment. Families have very little information about the child's past life experience and development. Sometimes it takes a lot of energy from the family to evaluate the needs of the child themselves. To cope with everything, the families noted the need for vacation. Being a foster family also affects the biological children of the family, and it was considered important to state that a family should not be broken due to the raising of a stranger child.

Most complaining was about the lack of a functioning support system. Experts also confirmed that the support systems in Estonia do not work as well as they should. Foster families feel the lack of regular support groups, where they can talk to other people offering the same service. In addition, more support and understanding is expected from society in general. Proposals are being made to complete the lacking support services. Foster families are looking for the following service:

- Social pedagogue service - for a parent, for example, twice a year
- Baby-sitting service - for foster parents to have a leave
- Support for the biological family
- Experience counseling
- High-quality and accessible psychological counseling service

In addition, schoolteachers are advised to be educated about the specifics of this area so that they can better understand the child growing up in the foster family and his/her caregiver.

The families who participated in the study were economically average or better off than average. The weaknesses in the payment of state support were identified. Families added

that they are contributing their personal resources to the childcare. On this basis, it can be concluded that no one becomes to be a foster family for the purpose of earning money, and the child benefit will be used for the benefit of the ward.

Based on the experiences of the families, a list of proposals was made for necessary changes at national level to add more service providers. In addition, it is recommended to promote the service of a foster family more and all respondents would recommend it to their acquaintances as well, if any one should ask their advice. It is important for people to choose to provide this service and then they can cope better with the difficulties they face.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sille Tohver,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose „Võimalikud takistused hoolduspere teenuse pakkumisel praktiseerivate hooldusperede näitel“, mille juhendaja on Valter Parve,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, 11.05.2018